

Nu numai în timpul potopului...

Din cuvîntarea rostită de Eminența Sa d. Șef rabin dr. Moses Rosen la recepția oferită de organizația „Appeal of Conscience Foundation” New York, 8 iunie 1972

Se împlinesc zilele acesteia doi ani de cînd grație comprehensiunii și spiritului de înaltă umanitate al președintelui Dv., bunul meu prieten și coleg, rabinul Arthur Schneer, ne-am aflat adunați laolaltă, într-un moment de grea cumpănă pentru noi. Vă aduceam atunci vestea potopului ce se revărsase pe meleagurile țării mele, a calamităților ce s-au produs atunci, a pierderilor uriașe pe care puhoaiile dezlanțuite ale apelor le provocaseră.

Venim atunci tot la o ședință a unei mari organizații evreiești și deodată m-am pomenit purtînd un mesaj asemănător cu cel al biblicului Noah. Am găsit la voi înțelegere deplină. Cu toții, fără deosebire de altarul la care slujiți, ați împlinit deîndată cuvîntul cel sfînt al iubirii aproapelui, care ne este comun tuturor, tuturor religiilor pe care le înfățișăm fiecare dintre noi. Ajutorul ce ni l-ați acordat ne-a dat splendidul sentiment al solidarității umane, ne-a adus nu numai sprijin pentru tămăduirea rănilor pricinuite de catastrofă, dar și satisfacția de a constata

de ce mulți prieteni buni avem. Căci cea mai bună verificare a unui prieten se face la nevoie. Vă mulțumim din nou pentru tot ce ați făcut atunci!

Acum, slăvit fie Dumnezeu, ne aflăm iarăși laolaltă iar mesajul meu e „post-deluvian”. Porumbelul cu ramura de măslin, simbol al încetării potopului și al strădaniei de reclădire îmbinat cu cel al dragostei de pace, înfățișează și vestea pe care v-o aduc de data aceasta de pe meleagurile României. Întregul popor, indiferent de naționalitate sau religie, muncește cu sîrguință și pricepere; rănile au fost înlăturate și avîntul pentru clădirea unei vieți înfloritoare e din ce în ce mai accentuat. Cucerindu-și libertatea și independența, afirmîndu-se ca un factor activ al păcii, România se bucură de un prestigiu internațional cum n-a cunoscut nicînd în îndelungata și zbuciumată sa istorie.

Pe această cale, a progresului, a îmbunătățirii traiului, vă aflați iarăși, stîmți și iubii prieteni, alături de noi. Peste cîteva zile o delegație a Dv. e așteptată cu mult drag la noi în țară, spre a inaugura la Cluj o instalație „Teratron 80”, menită să aducă un important ajutor în lupta pentru combaterea cancerului. Darul acesta făcut de Dv. medicinei românești, dar care va salva multe vieți și va sluji în mod deosebit științei, darul acesta vă onorează. El reprezintă aceeași minunată mărturie a dragostei față de „sfînta creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu”.

În ajutorul binelui, în ajutorul științei creatoare și nu a celei distructive, în lupta împotriva primejdiilor ce-l pîndesc pe bietul om, în apărarea vieții; pentru împlinirea acestor elementare deziderate etice, v-ați adus contribuția acum doi ani și o faceți, iarăși, acum. Nu numai în timpul potopului, ci după aceea, cînd urmează perioada de reclădire, sînteți iarăși prezenți întru realizarea nobilei Dv. misiuni.

Vă mulțumesc pentru frățietatea și prietenia cu care m-ați întîmpinat, pentru minunata Dv. ospitalitate, pentru aprecierile măgulitoare ce ați binevoit a le face la adresa umilei mele persoane. Vă încredințez de profunzimea mea recunoștință și de distinsul meu respect, de nemărginita mea dragoste.

STUDII IUDAICE

Consiliul de conducere a lui Jews' College din Londra și conducerea colegiului Trent Park din Cockfosters au hotărît să înlocuiească împreună un plan de învățămînt pentru cei doritori să obțină titlul academic în domeniul științelor religioase mozaice. Încă de anul trecut s-a înființat la Trent Park College o catedră pentru studii iudaice. Acum s-a hotărît prelungirea învățămîntului cu încă un an, pentru a se permite absolvenților să urmeze studii postuniversitare. Sint prevăzute cursuri suplimentare de ebraică pentru avansați.

Cursuri similare au fost organizate și de Institutul Leo Baeck împreună cu Borough Road College.

Noul șef rabin al obștei evreiești din Moscova

În urma decesului șef-rabinului Iehuda Leib Levin, rabinul Iacob Fischman a fost ales în postul de șef-rabin al templului din Moscova.

Născut în anul 1913 în orașul Luțk, rabinul Iacob Fischman a funcționat o vreme la Perm iar în ultimii ani locuiește la Moscova.

Cu ocazia alegerii sale, Eminența Sa d. Șef-rabin dr. Moses Rosen i-a adresat următoarea telegramă:

Șef-rabin IACOB FISCHMAN,
Moscova

Cele mai bune urări cu ocazia alegerii Dv. ca șef-rabin. Fie ca binecuvîntarea lui Dumnezeu să conducă activitatea Dv. în slujba luminii Torei, a poporului evreu și a păcii între popoare.

Dr. MOSES ROSEN

Șef-rabin și președinte al Federației Comunităților Evreiești Mozaice din Republica Socialistă România

Vizita unei delegații a organizației
„Appeal of Conscience”

Dl. rabin Arthur Schneer la templul coral

În zilele de 22—26 iunie a.c. țara noastră a fost vizitată de o delegație a organizației americane „Appeal of Conscience”. Delegația a fost condusă de d. rabin Arthur Schneer din New-York, avînd ca membri pe d-nii: Victor E. Rockhill, președintele lui Chase Manhattan Bank; Francis E. Dorn, avocat, fost congressman; Laurence C. Leed Jr., președintele lui Manhattan Shirt Company; d-na și d. John B. Gates, președintele lui Pan American Airways; John Mosler, industriaș; Preot William Du Val, reprezentînd Biserica presbiteriană unită din S.U.A.; monsenior Joseph J. Harnett, reprezentînd serviciile de asistență catolice; Aristedes Duzoglu, reprezentînd anhiidocesa greco-ortodoxă a Americii de Sud și de Nord.

La apelul Eminenței Saie d. Șef-rabin dr. Moses Rosen, acest comitet a desfășurat o intensă acțiune de ajutorare a regiunilor din România ce au avut de suferit de pe urma inundațiilor din primăvara anului 1970. Între altele, a fost oferit în dar României o instalație modernă pentru tratarea cancerului, „Teratron 80”. Vizita delegației a fost prilejuită de festivitatea inaugurării acestei instalații, care funcționează în cadrul clinicii medicale din Cluj.

În seara zilei de 22 iunie, acad. prof. dr. Burghel, ministrul Sănătății, a oferit o masă în cinstea delegației.

Vineri după-amiază, ambasadorul S.U.A. la București și d-na R. Mecker au oferit un cocteil.

Vineri seara, rabinul Schneer și o parte din membrii delegației au luat parte la serviciul divin de *Kabat Șabat* de la templul coral. Oaspeții au fost salutați cordial de Eminența Sa d. Șef-rabin dr. Moses Rosen. În predica pe care a rostit-o, d-sa a subliniat semnificația profund umanistă a acțiunii desfășurate de membrii delegației. Mulțumind pentru primire, d. rabin Schneer și-a exprimat satisfacția de a se afla din nou în mijlocul coreligionarilor din România.

(Continuare în pag. IV-a)

AMEN!

Interjecția ebraică Amen are sensul de „e adevărat”, „așa să fie”, „a-devereașcă-se”. Formula este folosită ca o confirmare, o adeziune sau expresia unei speranțe și a unei dorințe la auzul unei binecuvîntări, a unei rugăciuni, a unui blestem sau a unui jurămint. Inițial a avut funcția de adjectiv (adevărat), Ieșaihu a folosit-o ca substantiv și în cele din urmă a devenit o interjecție. În această formă se întâlnește de 30 de ori în textul masoretic al Bibliei și de trei ori în plus în Septuaginta (traducerea grecească a Bibliei).

În liturghia sinagogală, „Amen” constituie răspunsul obștei la toate rugăciunile și binecuvîntările. În vasta sinagogă din Alexandria, oficiantul semnala obștei cu un fanion cînd să răspundă Amen, după binecuvîntări. E de presupus că în perioada templului și în cea talmudică, răspunsul „Amen” era forma principală de participare la serviciul liturgic, nu numai pentru că obștile nu erau obișnuite cu textele rugăciunilor, dar pentru că rugăciunea publică luase forma aceasta, ca unul să vorbească, iar restul credincioșilor să răspundă.

Pronunțarea cuvîntului „Amen” este considerat echivalent cu pro-

nunțarea rugăciunii însăși, el căpătînd o asemenea valoare religioasă încît se aprecia că ar fi superior însăși binecuvîntării care ocaziona acest răspuns. (Berakot. I, 11).

De regulă, un credincios nu trebuie să răspundă cu Amen la binecuvîntarea pe care el însuși a pronunțat-o, singura excepție fiind numai cea de a treia binecuvîntare ce se pronunță după o masă. (Ber. 45 a). „Amen” este folosit ca răspuns atât la binecuvîntări particulare, citi și în liturghia sinagogală. Obștea răspunde „Amen” la fiecare dintre cele trei versete ale binecuvîntării profeților (Sot. 7.3). Citeodată răspunsul după fiecare verset este Ken yei raton (fie voia Sa). După fiecare paragraf din Kadiș și cîteva alte rugăciuni, ca Mișe-Berah, din serviciul divin din dimineața de Șabat, oficiantul invită obștea să răspundă „Amen” pronunțînd ve imru Amen (și spuneți Amen) sau ve nomar Amen (și spunem Amen).

Există numeroase prescripții în ce privește modul cum trebuie pronunțat „Amen”, de exemplu cu o voce puternică și clară, dar nu prea tare; nici prea repede și nici prea lent. Agada subliniază marea valoare religioasă a răspunsului „Amen” El prelungeste viața; porțile paradisiului se vor deschide aceluia care pronunță cuvîntul cu toată puterea;

(Continuare în pag. IV-a)

„După cădere“

Amintirea tragediei trăită de evrei în anii celui de al doilea război mondial cunoaște în opera dramaturgului american Arthur Miller un ecou similar ca cel din piesa lui Rolf Hochhuth „Vicarul“.

La Miller evocarea înfățișează un fond de adâncă indignare împotriva oricăror nedreptăți. Recentele sale luări de poziție față de războiul din Vietnam sînt o dovadă elocventă că el înțelege să-și unească gândul cu fapta, în afirmarea unui crez uman. Piesa „Vrăjitoarele din Salem“ (1953) a fost înțeleasă ca un protest energetic la adresa reprimării perfide a gândirii libere, germele dezmățului fascist care numai într-un climat de obscuritate poate lua proporții. „Incident la Vichy“, scrisă cîteva ani mai tîrziu, s-a constituit într-o atitudine față de primejdia reinvierii răsimului de tip nazist. Indemnat să-și scrie piesa de întrebările neliniștitoare pe care i le-a sugerat procesul unor criminali de război, foști conducători ai lagărului de la Auschwitz, proces la care a asistat, el a propus o definiție concentrată la scara conflictului dramatic, a antisemitismului secolului al XX-lea. Reprezentațiile au readus în atenția opiniei publice tema doctrinelor de tristă amintire ale doctorului Rosenberg. dezvăluind substratul lor criminal.

Pentru Arthur Miller holocaustul a afectat nu doar pe evreii din majoritatea țărilor europene, ci însăși conștiința de sine a oamenilor de pretutindeni, evrei și neevrei. În „După cădere“, piesă ce va fi curind reprezentată și în țara noastră, drama, în aparență fără o legătură imediată cu evenimentele politice, este declansată de obsesia războiului. Ca și în „Vicarul“, genocidul înfăptuit de un stat cu pretenții de civilizație superioară, tulbură profund viața acelor care cred sincer în justiția umană. „Principala temă a piesei — scrie Miller — este povestea unui om care încearcă să înțeleagă pentru ce există“. Eroul, avocatul Quentin, trăiește în imaginație diferite etape și ipostaze ale vieții sale. Vizitează, în acest mod, printre altele, lagărul de exterminare de la Belsen, întrebîndu-se dacă ar fi în stare să ucidă și el evreii și alți oameni nevinovați și de ce se simte culpabil, ca un involuntar complice, în fața acestor crime. Încercînd să-și refacă viața, se îndrăgostește de Helga, o germană obsedată la rîndu-i de vinovăție pentru atrocitățile comise de naziști în timpul războiului. Amîndoi speră, însă, să poată regăsi credința în oameni iar viața lor să fie suportabilă ca „după cădere, după mulți morți“...

La premiera ei, în 1964, în regia lui Elia Kazan, criticii au întîmpinat piesa cu vădit interes, apreciind că Arthur Miller „a spus adevărul așa cum îl vede“ și că „După cădere“ este „opera lui cea mai matură“. Pentru cei care au văzut „Incident la Vichy“, căreia Teatrul Mic din București i-a dat o magistrală interpretare, apare limpede că „După cădere“ ca și numeroasele intervenții ulterioare ale scriitorului în cele mai variate probleme ale lumii contemporane, sînt expresia o-mului încă impresionat de soarta tragică a șase milioane de frați ai lui și îngrijorat că omenirea ar putea să uite. La un congres recent al Pen-clubului nu și-a ascuns mîhnirea față de extinderea unor produse de publicitate care pot împiedica difuzarea pe scară largă, în unele țări, a mesajelor de umanitate ale adevăratei literaturi. Mulți oameni, din toată lumea, și-au amintit atunci de răscolitoarele replici pe care le rostеше personajul principal din „Incident la Vichy“: „A ști cine sîntem înseamnă, în parte, a ști cine nu sîntem... A înțelege și acele suferințe pe care nu le putem simți, acele morți la care ne uităm ca la o abstracție rece“...

C. ISAC

A. AXELRAD-LUCA

Una din cele mai bogate și mai luminoase personalități creatoare în varii domenii a fost A. Axelrad. El a îmbinat, în chip armonios, în făptura-i patetică, pe liric, pe editor și pe harnicul popularizator al marilor gânditori și scriitori ai lumii. Atît era de împătimit de acțiunile culturale și de slujirea cu rîvnă a artei dascălului de la școlile Moria și Ronetti Roman, în cît a investit și capital moral și material în publicațiile periodice „Progresul științei“ (1904), biblioteca „Lumen“ (1906—1926), „Convorbiri științifice și filozofice“ (1912), revista „Orizontul“ (1921—1924), „Biblioteca Orizontul“, „Revista ideilor“ (1924), colecția „Probleme și idei“ (1925) și „Minunile naturii“, deosebit de prelucrările și traduceri din toți proeminenții poeți și prozatori mondiali, nu mai spunem de excelențele traduceri din Morris Rosenfeld și André Spire.

Poet de idei, trecîndu-și gîndirea prin filtrul simțirii vibrante, Axelrad a excelat deopotrivă în genul liric, epic și satiră. „Lădița cu necazuri“, opul cu titlu atît de sugestiv, înmănușiază poeme cu caracter social ca „Israel“, „La rîul Babilonului“, „Moise“, „Danubiul“, Axelrad fiind un rapsod al năzuințelor, frămîntărilor, idealurilor și realizărilor poporului evreu. Proslăvitor consecvent și meritor al lui D-zeu, el a osînduit în opul pomenit să parafrazeze psalmii 3, 8, 13, 15, 126, Ecclésiastul, sub titulatura expresivă „Din vechiul tezaur“ și „Din înțelepciunea populară“, conținînd o diademă de maxime și proverbe, reprezentativă, din vestitele cărți sfinte. Dar a spune doar atît despre pluralul scriitor Avram Axelrad e precar, el putînd fi pus, fără exagerare, alături de învățații Tiktin, Candrea și alții pentru străduința de a populariza folclorul evreiesc, de a-l talmăci și cizela cu iscusință artistică.

Poezia lui avînd o notă net socială, ca și întreaga-i activitate închinată cu dăruire celor mulți, nota aceasta e vădită încă din poemul ce deschide opul său scos în 1919: *Lădița mea, tezaur drag/ Tu porți*

CAMIL BALTAZAR

MESAGERI AI ARTEI ROMÂNEȘTI ÎN ISRAEL

În cursul lunii iunie, un ansamblu al teatrului de revistă din București a prezentat în Israel spectacolul „Ca la Tănase!“. Din ansamblu au făcut parte actorii: Horia Căciulescu, Marina Voica, Constanța Cîmpeanu, Dida Drăgan, George Enache etc.

Spectacolul s-a bucurat de un mare succes de public. Făcîndu-se e-coul entuziasmului cu care au fost primiți pretutindeni actorii români, ziarul „Viața noastră“ a salutat într-o cronică elogioasă ansamblul „care ne aduce mesajul prietenesc

al României, sub forma atrăgătoare a muzicii, a cîntului, a dansului și a umorului românesc. Aplaudăm venirea lor la noi cu bucurie și cu urări de Bine ați venit!“

În continuare, autorul articolului (Zeev Ben Chaim) scrie: „Se înțelege de la sine că evoluarea unei trupe românești la noi, în Israel, implică emoții complexe, menite să corupă coordonatele de estetică pură și de relatate strict obiectivă. Nu vrem și nici nu putem fi obiectivi cu acești oaspeți prețioși, care au venit să ne dăruiască două ore de incitare și amuzament... Li iubim prea mult pentru a le drămuși generozitatea artistică, măsurînd farmaceutic fiecare amănunt revuistic“.

Evocări

PERFORMANȚE INDUSTRI-ALE

Industria constructoare de mașini a introdus recent în fabricație un agregat pe care specialiștii îl socotesc ca fiind cel mai complex dintre toate produsele industriale fabricate pînă acum în țară. Este vorba de turboagregatul energetic de 330 MW — construit la Uzina de mașini grele București — alcătuit din peste 330 000 de reperi, destinat marilor termocentrale. În paralel, la uzina „Vulcan“ din Capitală se produce și un cazan de abur corespunzător turboagregatului, cu un debit nominal de 1 035 tone abur pe oră. Acest grup — turboagregat și cazan — face parte din familia blocurilor termoelectrice de puteri mari, care situează România în rîndurile producătorilor de utilaje de acest gen.

ROMÂNIA LA TERGIURI INTERNAȚIONALE

La Tîrgul internațional de la Budapesta a fost organizată Ziua României. Cu acest prilej, pavilionul românesc a fost vizitat de un mare număr de persoane. Vizitatorii au apreciat calitatea produselor prezentate: tractoare și mașini agricole, autotamioane, mașini-unelte, produse electronice și ale industriei chimice, produse ale industriei materialelor de construcție.

Interesul larg stîrnit de calitatea și aspectul produselor românești este ilustrat și de numărul mare de tranzacții comerciale încheiate în această zi cu diferite întreprinderi și firme comerciale din Ungaria și alte țări.

PE PRIMUL LOC

În luna iunie s-a desfășurat la Viena cea de-a 22-a ediție a tradiționalului festival „Wiener Festwochen“. La concursul internațional de canto, vioară și pian, organizat cu acest prilej, tenorul român Emil Gherman din Cluj a fost distins cu premiul I.

ELECTRIFICAREA CAILOR FERATE

Pe distanța Craiova—Tg. Jiu au început să circule garniturii remorcate de locomotive electrice. Evenimentul marchează inaugurarea tronsonului de cale ferată electrică dintre Fîlăși și Tg. Jiu, în lungime de 77 km., primul din magistrala feroviară Fîlăși—Tg. Jiu—Simearia—Deva—Mintia.

Concomitent cu lucrările de electrificare, pe parcurs au fost executate o serie de alte lucrări de centralizare electrodinamică, sistematizare și dezvoltare stațiilor, reconstruirea clădirilor etc. ce vor permite sporirea cu 50 la sută a volumului de transport.

BARAJUL „PALTINUL“

Barajul „Paltinul“ de pe Valea Doftanei, județul Prahova, a atins cota finală de 108 m.

Lacul, cu un volum de circa 60 milioane mc, va asigura alimentarea cu apă potabilă și industrială a municipiului Ploiești, a orașului Cîmpina, a întreprinderilor de la Florești și Brazi și va crea totodată condiții pentru irigația a circa 17 000 ha teren arabil.

Zece familii din Surabaya...

Viața în micile comunități „risipite în lume constituie un subiect „exotic“ al presei evreiești. De obicei ea este evocată de câte un călător care revenind din meleaguri îndepărtate aduce cu sine impresii inedite despre oameni și tradiții aproape necunoscute marelui public. O asemenea relatare, plină de pitoresc dar și de o inefabilă melancolie, a apărut recent în paginile ziarului „The Jerusalem Post“ în legătură cu mica obște evreiască din orașul indonezian Surabaya, de pe insula Jawa.

În acest mare oraș, de 1,5 milioane locuitori, se află o minusculă comunitate evreiască, alcătuită din zece familii. Dr. Israel Goldstein, o proeminentă personalitate din Ierusalim, a vizitat-o recent iar articolul la care ne referim cuprinde impresiile d-sale.

În trecut, obștea din Surabaya cuprindea o sută de familii, majoritatea provenind din Irak și doar câteva din Germania. Acestea din urmă au ajuns pe aceste meleaguri îndepărtate în ultimii ani ai deceniului al treilea, fugind din cel de-al treilea Reich.

Autoul relatării arată că a făcut cunoștință cu comunitatea prin intermediul familiei Musri. Capul familiei, David, a fost conducătorul obștei până la încetarea sa din viață, în 1971. Cu el a dispărut ultimul membru al comunității care mai știa să scrie în limba ebraică. Văduva și urmașii acestuia se străduiesc să mențină ceva din spiritul tradițional. În casa lor se adună, de altfel, membrii obștei, în zilele de sărbătoare. Aici — poartă de aur — a avut loc o scenă emoționantă atunci când, la rugămintea celor de aici, a intonat în ebraică rugăciunea de „Sema Israel“. Cei 8 bărbați și cele 6 femei de față au trăit momente de intensă emoție ascultând această rugăciune.

Cu evlavie este păstrat un Sefer Tora, care le dă membrilor obștei sentimentul apartenenței la iudaism. Din nefericire nu se mai află nimeni printre ei care să-i poată descifra slova.

Un alt vestigiu sacru este cimitirul. Unele lespezi sînt intacte, asupra altora vremea și intemperiiile și-au împlinit lucrarea, astfel că nu mai e cu puțință să afli numele celui ce-și doarme somnul de veci dedesubt.

meridiane

SINAGOGA DIN DUBROVNIK

Dubrovnik, centrul turistic cel mai important al Iugoslaviei, așezat la poalele unor dealuri verzi ce se pleacă spre Marea Adriatică, oferă comori de artă, rarități arhitecturale și o istorie bogată. În apropierea pieței din orașul vechi se află Zudiosca Ulica, Strada evreiască. La numărul 3 al acestei străzi se află o ușă de intrare, prin care pe o scară se ajunge la sinagoga din Dubrovnik. Nici un semn distinctiv nu deosebește casa de rugăciune de alte case de locuit din jur. Puțini sînt cei care știu că aici se află a treia sinagogă din Europa în ordinea vechimii.

Această sinagogă, care satisface nevoile spirituale ale micii comunități din acest oraș pitoresc, este plină în zilele de sărbătoare, mai ales în plin sezon. Turiștii evrei care vizitează Dubrovnik-ul au în itinerar și această sinagogă, unde pot vedea o seamă de documente interesante. Între altele o scrisoare din 1884, scrisă în ebraică de Sir Moses Montefiore prin care mulțumește evreilor din Dubrovnik pentru felicitările cu ocazia împlinirii a o sută de ani de la naștere.

Sinagoga este o clădire înaltă, cu plafonul reprezentînd un cer albastru cu stele de argint. Area sfîntă, din lemn încrustat, este așezată între două coloane în spirală. De-a lungul pereților se află o strană de lemn, iar în mijloc, un amvon sculptat. Un grilaj decorativ înalt, pe părțile laterale, desparte încăperea în care stau femeile în timpul serviciului religios. Acolo se ajungea prin clădirea alăturată sinagogii. Acum o sută de ani s-a construit o mică galerie și aceste camere interioare întunecoase au fost abandonate.

Din documentele ce s-au păstrat reiese că construirea acestei sinagogi a început în secolul al XIV-lea. Evreii s-au instalat în acest oraș la 1352, cînd orașul,

aflat, sub stăpînirea Veneției, și-a deschis porțile celor persecutați. În curînd au început să sosească evrei din Spania, scăpați de inchiziție. Ei au adus cu sine obiecte rituale valoroase și podoabele de Tora din argint încrustat, care mai există și azi. Legenda pretinde că un covor minunat care împodobește înaintea altarului la marile sărbători, fusese dăruit de regina Isabela medicului ei evreu, cînd acesta a fost constrîns să părăsească Spania.

Din cei 75 000 de evrei cîți trăiau în Iugoslavia înaintea celui de al doilea război mondial, 60 000 au pierit în timpul ocupației naziste.

Din Dubrovnik, de pildă, toți locuitorii evrei au fost duși în lagăre de concentrare și nu s-au mai întors decît cițiva.

Pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, funcționa ca rabin la Dubrovnik, Aaron ben David Cohen din Raguza (numele vechi al orașului Dubrovnik), nepotul rabinului Solomon Oheb din Raguza. Culegerile de predici ale rabinului Aaron, Zekan Aharon, împreună cu predicile bunicului său Șemen Tov, precum și istoria martirului Isaac Ieșurun, acuzat de omor ritual, au fost tipărite la Veneția în anul 1657, după moartea sa. Relatarea rabinului Aaron despre cazul Isaac Ieșurun precum și alte documente din arhiva orașului, au fost publicate în anul 1882.

Istoria evreilor din Franța

Zilele acestea a apărut la Paris Istoria evreilor în Franța, lucrare colectivă, operă a zece autori, sub conducerea istoricului Bernhard Blumenkrantz. După cum apreciază acesta, deși s-au mai scris pînă acum patru lucrări cu această temă — prima în anul 1859 și ultima în 1937 — este pentru prima oară că apare o asemenea sinteză, care cuprinde istoria vieții economice, sociale și culturale a evreilor din Franța, din epoca romanilor pînă în zilele noastre.

La elaborarea acestei cărți autorii au consultat un imens material documentar, printre care 4 000 de studii apărute de-a lungul vremurilor în legătură cu evreii din Franța. Istoria este împărțită în trei perioade: pînă la 1501, de la 1501 pînă la Marea revoluție franceză din 1789 și a treia perioadă din 1789 pînă azi. Această împărțire s-a făcut pe considerentul că pînă în 1501, condițiile de viață ale evreilor din teritoriile care constituie azi Franța, au fost aceleași; după 1501, dată cînd au fost expulzați evreii din regiunea Provence și pînă la revoluție, apar trei grupări distincte care au avut condiții diferite. Pe de-o parte au existat evreii imigrați din Spania, crypto-evreii, care se bucurau de avantaje datorită importanței lor economice; evreii din statele papale, care erau doar tolerați și al treilea grup, evreii din răsărit, care au devenit francezi în urma războiului de 30 de ani, prin incorporarea acelor provincii și care au fost apreciați avînd în vedere calificarea lor economică. Aceste trei grupări au avut condiții diferite de viață pînă la revoluție, cînd au obținut cu toții egalitatea de drepturi.

Evreii din Yemen

Potrivit unei vechi tradiții, evreii s-au stabilit în Yemen încă în timpul lui Solomon. O legendă a evreilor din Sanaa precizează că strămoșii acestora au venit în această regiune cu 42 de ani înainte de distrugerea primului templu, conduși de profetul Iermiahu și de un număr de profeți și leviti.

Altă legendă relatează că după construirea celui de al doilea templu, la întoarcerea din exilul babilonian, Ezra, sosit la Ierusalim pentru a reconstrui templul, a cerut evreilor din Yemen să se întoarcă acasă, dar aceștia nu au făcut-o. Conflictul dintre evreii yemeniți și Ezra s-a păstrat în amintirea acestora și de aceea nici

unui copil nu i s-a mai dat numele acesta.

O ipoteză mai acceptată este că exodul evreilor în Yemen a fost o consecință directă a cuceririi babiloniene. Se pare, într-adevăr, că evreii din Yemen au avut legături cu cei din Babilon. Sistemul punctuației în manuscrisele ebraice din Yemen dovedesc această apropiere.

În anii care urmară, evreii yemeniți s-au lăsat influențați de un fals profet care pretindea că a descoperit în Biblie necesitatea fuziunii dintre iudaism și mahomedanism. Un erudit din Yemen, Jacob ben Natanael al-Fayyumi i-a scris despre aceasta lui Maimonide, cerîndu-i sfatul. Răspunsul marelui filozof, într-o lu-

crare intitulată Igeret Teman a făcut o impresie profundă asupra evreilor din Yemen, care au inclus numele lui în rugăciunea de Kadiș, iar doctrina falsului profet a pierdut orice influență.

Deși celebrul călător din evul mediu, Beniamin din Tudela nu a vizitat Yemenul, notele sale de călătorie cuprind unele informații culesse de la alții. Așa, aflăm că principalul centru al evreilor din Yemen era Teima, iar în fruntea lor era nasi Hanan; ei se numeau reșabiți.

Cele mai vechi manuscrise yemenite cuprind Biblia, pe care ei o numeau Taj (coroană). Ele provin din secolul al IX-lea; multe dintre ele sînt însoțite de comentarii în limba arabă. Evreii din Yemen cunoșteau lucrările lui Saadia, Rași, Kinhi, Nahmanides, iar Șulhan Aruh-ul lui Iosif Caro era deosebit de prețuit. La începutul secolului al XV-lea, Nataniel ben Isaia a scris în limba arabă un comentariu al Bibliei, iar Abraham ben Solomon a scris despre profeti (Lucrare care se află la British Museum). Abner ben Ker ha-Șoșani a scris un dublu comentariu în ebraică despre lucrarea lui Iacob Habib, En Iacov.

Cabala era foarte populară la evreii yemeniți, care cunoșteau Zoharul și lucrările ale cabalistilor europeni. Iahia al-Dahri este un poet yemenit care a scris imnuri în ebraică și arabă. Ibn al-Havas a scris un tratat de filozofie în formă de dialog rimat, cu numele „Floarea din Yemen“.

La British Museum se află de asemenea manuscrise ale sidur-ului yemenit, în care rugăciunile sînt parte în limba ebraică, parte în arameică și arabă. Unele corespund liturghiei sefarde, altele celei aschenezaze.

Se crede că la începutul secolului al XIX-lea trăiau în Yemen 30 000 de evrei, din care la Sanaa 10 000, la Sada 1 000, la Damar 1 000, în deșertul Beda 2 000 etc. La Sanaa, evreii locuiau într-un cartier aparte; la fel în orașele Kaukaban, Weilan și Damar.

În timpul recente vizite în S.U.A., dl. Șef rabin dr. Moses Rosen a avut o întrevedere cu d. Carol Alberti, președintele Camerei Reprezentanților. (mijloc). Au fost de față: Congresmenul Koch și rabinul Arthur Schneer (dreapta).

DACĂ...

Televiziunea engleză pregătește un program de trei ore, care va fi transmis în cursul acestui an, avînd ca temă: „Dacă Anglia ar fi căzut“, adică dacă naștii ar fi reușit în cursul celui de al doilea război mondial să o cotopească. Acest proiect a provocat multe controverse dar în cele din urmă a fost aprobat, aflîndu-se acum în faza de finisare.

În ce privește presupunerile cu privire la soarta evreilor din Anglia, producătorii s-au consultat cu Șef rabinul Angliei, care le-a dat un ajutor prețios. O parte din film a fost turnat pe continent, întrucît programul va arăta și ceea ce s-a petrecut cu evreii din Olanda.

Două comunități evreiești din Moldova

Inceputurile târgului Adjud s-au bucurat de favorurile legendei. Vaillant trăgea numele târgului din „Ad Judaeos”, deci evreii ar fi fost aici de pe vremea romanilor. Etimologia ca și faptul sînt fan-teziste. Cronicar Miron Costin pome-neaște, însă, la 1664, de un târgușor Adjud, despre care știm că a fost părăsit de lo-cuitorii din cauza inundațiilor Siretului, pe la sfîrșitul secolului XVIII-lea. Adju-clul Nou s-a întemeiat pe moșia boierului Alecu Balș, avînd hrîsov încă din 15 fe-bruarie 1795. Conducia liuzilor din 1820 in-dică acolo numai 5 familii, cînd de fapt au fost 12 familii de evrei. În 1833 se aflau în târg 172 suflete evreiești.

Gh. Asachi notează în anul 1835 numele a 60 tîrgoveți evrei și creștini ocupîndu-se mai ales cu negoțul de vinuri. La 26 februarie 1844 tîrgoveții din Adjud roagă pe domnitorul Mihai Sturza să nu îngăduie postelnicului Gurguran să facă iarmaroc și zile de tîrg pe moșia sa din apropierea orașelului, căci le-ar aduce pagube; semnează 37 tîrgoveți creștini și 18 evrei.

Cea dintîi sinagogă din Adjud a fost înălțată în anul 1812. Orașelul a suferit pagube din partea „volintirilor” din 1821, dar s-a dezvoltat în continuare. În 1859 statistica indică 355 evrei, iar 40 de ani mai tîrziu 827, o treime din populația to-tală a târgului. Ulterior ea a scăzut ne-continuu, pînă în preajma celui de al doilea război mondial.

În anul 1891 rabinul Avraham Fried-man, cobbitor din familia Israel Rijiner, a stabilit la Adjud o curte hasidică. El a murit în anul 1940. Fiul său, intelectual distins și scriitor ebraic și idiș, Matatias Friedman (1892—1917), nu a ajuns să-și vadă tipărite lucrările. El participase la gruparea de literatură modernă idiș din Iași, strînsă în jurul revistei „Licht”.

Comunitatea modernă din Adjud a fost organizată în 1897. S-a înființat și o școală primară mixtă israelito-română care în 1910 avea 79 elevi. Există și un heder cu 30 elevi. În același an obștea din Adjud număra 61 meseriași și 97 de alte pro-fesuni. În 1938 se găseau la Adjud 2 si-nagogi, 2 cimitire, 1 azil și o școală pri-mară mixtă.

Ultimul rabin al târgului, Mordehai Landman, fiul rabinului Ira din Podul Iloaiei a murit în etate de 92 ani, în anul 1959, la București.

BIVOLARI

În al doilea sfert al veacului trecut, condițiile economice și politice din Mol-dova erau favorabile dezvoltării tîrguri-lor și tîrgușoarelor. Mulți proprietari de moșii au cerut domniei hrisoave pentru înființarea de iarmaroc și de zile de tîrg pe moșiile lor. În multe cazuri aceste zile de tîrg au fost nucleul unei așezări urbane.

Pe moșia Cornul Luncii, la satul Bradul de pe Prut, s-a așezat în 1834 un grup de evrei, al căror număr a ajuns în 1838 la 59 familii, scutite de bir. Hrisovul de întemeiere datează din anul 1844, cînd tîrgușorul era încropit. Învoiala dintre locuitorii târgului și proprietar a fost re-făcută în 1848. Au urmat totuși neînțe-legeri provenite din faptul că tîrgul prospera, iar proprietarul voia să-și mă-rească veniturile, nerespectînd convenția încheiată. Cînd nu izbutea să obțină ceea ce dorea, el pune pe vechitul moșiei să intimideze pe tîrgoveți. Așa s-a în-tîmplat, de exemplu, în anul 1847 cu Pincas Iosef Altman. La judecată au depus mărturie 10 gospodari din tîrg, arătînd că îl cunosc drept supus moldo-vean. Pe mărturie s-au aplicat 2 sigilii, unul cu inscripția „Tîrgul Cornul Luncii sau Bivolarii 1845” iar altul „Satul Cornul Luncii sau Bivolarii 1846”, ceea ce denotă o administrație organizată.

În epidemia de holeră din 1848 au murit în tîrg și 18 locuitori evrei. Cu-noscutul cronicar Iacob Psanter notează în 1869 numai 50 familii evreiești la Bivolari. De la această dată, tîrgul s-a dezvoltat rapid, căci în 1885 se numărau acolo 1000 suflete. În urma incendiului din august 1889, care a distrus tîrgul aproape în întregime, numărul lor a descrescut treptat.

Vizita unei delegații a organizației „Appeal of Conscience”

(Urmare din pag. I-a)

După serviciul divin, d-na și d. Șef-rabin au oferit în restaurantul ritual din strada Popa Soare o masă tradițională de Sabat în onoarea delegației. Au parti-cipat d-nii: vice-președinte al Departamentului Cultelor Gh. Nenciu cu soția; con-ducerea Federației Comunităților Evreiești Mozaice; P.S. Antim Nica, vicarul, Pa-triarhiei Române; monseniorul Francisc Augustin, conducătorul arhiepiscopiei roma-n-catoice din București; dr. Herman Binder, vicarul episcopiei evanghelice C. A. din Sibiu; Szedressy Pauli vicarul episcopiei evanghelice S. P. Cluj; Szekely Carol, parohul Bisericii reformate din București;

Corul cursurilor de Talmud-Tora, dirijat de maestrul Haim Schwartzman, a executat cîntece tradiționale de Sabat (zemivot). Au fost rostite alocuțiuni de către d-nii: Șef rabin dr. Moses Rosen; rabin Arthur Schneer; Victor E. Rockhill, Francisc E. Dorn, John Mosler. Masa a decurs într-o atmosferă deosebit de cordială.

Sîmbătă seara, Prea fericitul Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române a oferit o masă în onoarea delegației.

Duminică 25 iunie, delegația s-a deplasat la Cluj, unde a participat la solem-nitatea inaugurării instalației „Teratron 80”.

La prînz, d. Simandrea Trofim, prim vice-președinte al Consiliului popular al județului Cluj a oferit o masă.

Rabinul Schneer a participat la serviciul divin de minna-maariv, oficiat la sinagoga Hevra Șas din Cluj, unde a fost salutat de Eminența Sa d. Șef-rabin dr. Moses Rosen.

În ziua de 26 iunie a.c. delegația a părăsit țara.

În timpul șederii lor în București, oaspeții au fost găzduiți în palatul Patri-arhiei Bisericii Ortodoxe române.

Comunitatea se întreținea din taxa pe carne cușer. În 1897 s-a înființat o școală primară mixtă, cu 300 copii. Clădire prop-rie nu a avut pînă în 1913. 15 ani mai tîrziu s-a ridicat un nou local școlar. În anul 1915, comunitatea avea un rabin și doi hahami. Din 1908 a păstorit la Bivolarii rabinul Hanoh Henich Șafran, născut în 1887, autorul cîtorva lucrări de exegeză. Între cele două războaie mondiale, orașelul a cunoscut o viață obștească însuflețită.

I. KARA

Doi erudiți din secolul al XIV-lea

În anul 1304 a venit din Germania în Spania rabi Așer ben Ihiel (Roș). Rașba l-a împințat cu mari onoruri la Barcelona, iar comunitatea din Toledo l-a invitat să le fie rabin. Peste 20 de ani a stat rabi Așer în fruntea evreilor castilieni. La școala sa din Toledo veneau să învețe stu-denții din Spania, Franța, Germania și Rusia. Roș — care era judecătorul suprem al evreilor din Castilia, cu asentimentul stăpînirii — avea com-petența să judece și cazuri penale. A decedat în anul 1327, la Toledo.

Cel mai vestit dintre fiii săi a fost rabi Iacov, autorul lucrării „Arba Turim”, care a venit cu tatăl său în Spania. Rabi Iacov a văzut necesita-tea de a sistematiza normele religi-oase în vigoare pe atunci nu după succesiunea Mișnei și a Talmudului, ci după conținutul lor. Rabi Iacov a împărțit aceste norme în patru ca-tegorii, pe care le-a denumit „turim” (coloane): „Calea vieții” (re-guli pentru rugăciuni și binecuvîntări, Sabat și zile de sîrbătoare); „Păreri” (reguli privind interdicții și permisiuni religioase); „Piatra de a-juțor” (reguli privind femeile); re-guli privind chestiuni bănești.

După titlul cărții sale, „Arba tu-rim”, rabi Iacov este denumit în lite-ratura talmudică „Baal Aturim” (au-torul cărții Turim). Cartea a devenit repede renumită printre marii rabini ai epocii. Două secole mai tîrziu, rabi Iosef Caro a scris asupra ei marele său comentariu „Beth Iosef”. După aceeași ordine ca cea a cărții „Turim” a scris lucrarea „Sulhan Aruh”, baza legislației religioase mozaice pînă în zilele noastre.

BRIT IVRIT OLAMIT
Citiți în pagina a 12-a textul în limba ebraică.

ION STOICA

A încetat din viață, răpus de o boală ne-crușătoare, Ion Stoica, fost timp de 24 de ani salariat (sofer) al Federației Comunităților Evreiești Mozaice din Republica Socialistă România. Dispariția sa prematură, la vîrsta de 57 de ani, a afectat profund colegii și conducerea instituției noastre, care l-au prețuit și iubit. Căci în cadrul instituției, Ion Stoica devenise el însuși aproape o instituție. Îl cunoșteau și îl admirau pentru destoinicia sa profesională, seriozitatea și spiritul de inițiativă, enoriașii obștei, ca și membrii dife-ritelor delegații care, de-a lungul anilor, ne-au vizitat țara. Pentru aceștia din urmă mai ales, Ion Stoica, omul care-îi împingea suri-ător la aeroport cu „Salom!” pe buze și care apoi le înlesnea să vadă frumusețile Bucureștiului, intruchipa parca însuși spiritul de ospitalitate românească.

Și nu numai atît. Prin cunoașterea temi-nică a activității administrative, prin spiritul de inițiativă de care dădea dovadă, Ion Stoica devenise aproape un simbol al legăturilor strînse, nu numai de serviciu, ci și umane din-tre coreliștii noștri și poporul român.

A fost un om bun, excelent în profesia sa și un coleg admirabil. Prin natura serviciului său a avut posibilitatea să cutureze toate comunitățile noastre, mari și mici, să cu-noscă conducătorii lor și pe enoriași. Din prima clipă, felul său omenos, deschis și sincer de a fi îl apropia de oameni, cucerin-du-le simpatia și prietenia. Nu e, de aceea, exagerat a spune că a avut prieteni în in-tr-oare țară și chiar peste hotare, care au resimțit moartea sa ca o pierdere personală.

La aflarea tristei vești a încetării din viață, conducerea Federației Comunităților Evreiești Mozaice și a Comunității Evreilor Mozaici din București au venit să exprime compatiu-nea și sincere condoleanțe familiei Stoica. Au fost, de asemenea, depuse coroane și jerbe de flori din partea Eminenței Sale d. Șef-rabin și a d-nei dr. Rosen; a conducerei și sala-riștilor Federației.

La ceremonia înmormîntării, care a avut loc în după amiaza zilei de 16 iunie a.c., la cimitirul ortodox Sf. Vineri au luat parte Eminența Sa d. Șef-rabin și d-na dr. Rosen, ceilalți conducători ai Federației, salariați și numeroși prieteni ai dispărutului.

Eminența Sa a rostit un cuvînt de elogiu, scoțînd în evidență calitățile și meritele pe care Ion Stoica le-a vădit cu prisosință în decurs de aproape un sfert de secol de acti-vitate în cadrul instituției.

Colegii, prietenii și toți cei care l-au cu-nsocut îi vor păstra veșnică amintire.

DECESE

În perioada 11—25 iunie 1972, în cimitirele Comunității evreilor moza-ice din București au fost înhumate următoarele persoane: Rosenberg Cecilia (77 ani), Intrarea Argeanei 2; Justin Rubin (59), Str. Ilianda 6; Fitzig Heinrich (61), Căderea Basti-liei 5; Ausberg Sonia (63) Mintulea-sa 15; Ruckenstein Mina (86), Epis-copul Radu; Stelwasser Betaea So-nia (77), Titulescu 32 (Constanța); Solomon Malca (79), Bradului 16; Clein Adolf (63), Mitropolit Filaret 41; Barasch Malca (85), Dudești 64; Tanach Mina (78), Piața Armei 22; Cnitet Ițic (67) I. C. Frimu 10; Haim Enta (93) Episcopiei 7; Pascal Isidor (79), Giurgului 118; Șapira Willy (74) Popa Nan 115 b; Cahan Amelia (64), Republicii 45; Gruenberg Sosa (82), dr. Westfried 1 a; Salzberg Iacob (81), Ion Voinescu 2; Katz Hinde Ghittel (102), Griviței 401; Rosenberg Leni (84) Lușcoarei 7; Hart Slama (73), Gramont 12; Caza-pu Leiba (66), Șoimuș 51; Feldstein Rosa (62) Călărăși 16; Selman Sa-cob (73) Brezoianu 9; Messing Is-donia (76) Aleea Terasei 2; Telnic Belina (61), Nerva Traian 112.

Comunitatea evreilor mozaică din Roma-n anunță cu regret încetarea din viață a lui

DAVID GROSU

eforul sinagogii Rintler și consilier al comu-nității. Îl vom păstra vie amintirea.

AMEN!

(Urmare din pag. I-a)

păcatele îi vor fi iertate și hotărîrile defavorabile lui, pronunțate de Dumnezeu, vor fi anulate.

Talmudul dă o explicație etimo-logic-omiletică cuvîntului „Amen”, explicînd că este format din inițialele cuvintelor ebraice Dumnezeu, rege credincios, o expresie care pre-cede recitarea rugăciunii Șema, cînd nu e recitată în grup. Totuși, în ve-chea ordine a rugăciunilor (Amram, Saadiah, Vitry) se pronunță Amen înainte de Șema. Spre a sublinia însemnătatea formulei, Rași afirmă că însuși Dumnezeu încuviințează prin „Amen” binecuvîntările pe care îi aduc oamenii.

Potrivit unei legende, doi îngeri însoțesc vineri seara pe fiecare credincios în drumul său de la sin-gogă spre casă, unde îl binecuvînt-ează dacă primește Șabatul așa cum se cuvine sau îl blestemă atunci cînd se arată indiferent față de el. Binecuvîntările și blestemele lor sînt întărite prin „Amen”, rostit de unul din îngeri.

Oricărei urări trebuie să i se răs-pundă prin Amen, ken yehei rațon, așa cum se poate deduce dintr-o in-timplare din timpul celui de al doile-templu. (Ket. 66 b).

Potrivit Talmudului, în psalmodi-eri, Amen trebuie pronunțat prelun-git (Zohar, Șelah Lekha 162 a). De-oarece, însă, în liturgia orientală nu era permis să se prelungească prea mult o singură notă, această prescripție impunea ca în elabora-rea melodică a cuvîntului „Amen” să se recurgă la ornamente de coloratură. Ghemara a limitat prelungirea pronunțării cuvîntului „Amen”, încît această pronunțare prelun-gă este permisă numai după binecuvîntarea preoților. Amen-ul pronunțat de obște rămîne, în ge-neral, o simplă repetiție, o încheiere sau o scurtă continuare a melodiei pronunțate de cantor.

Deus Aeternus în Dacia romană

Românii au adus în Dacia oameni din tot imperiul și printre aceștia au fost și evrei. În perioada dinastiei Severilor și după aceea pînă la părăsirea Daciei de către romani, evreii pot fi recunoscuți după monumentele închinat lui Deus Aeternus sau numai Aeternus. Dintre aceste dedicații, unele s-au păstrat pînă azi.

Pe teritoriul fostei Dacii romane s-au găsit 16 inscripții cu dedicațiile de mai sus, din care 8 la Apulum (azi Alba Iulia), 3 la Sarmisegetuza (fostul sat Grădiștea din județul Hunedoara), 2 la GERMISARA (azi Geoagiu în județul Hunedoara), una la Tibiscum (azi satul Jupa, lângă Caransebeș din județul Caraș-Severin) și una la Sighișoara, una la Ampelum (azi Zlatna). Întrucît cel mai mare oraș din Dacia a fost Apulum cu cea. 30—40 mii locuitori, după care urma Sarmisegetuza cu cea 20 mii locuitori și Tibiscum cu ceva mai puțin, se vede că a existat o anumită proporționalitate între numărul monumentelor ridicate și mărimea orașelor, respectiv a bogățiilor acumulate de către autorii inscripțiilor.

Din punct de vedere al denumirii Celui Etern, 10 inscripții îl numesc Deus Aeternus (Zeul Etern), de cinci ori Aeternus (Eternul) și o inscripție abia vizibilă azi îl numește Adonai Aeternus (Domnul Etern). Pe monumente nu se găsesc nici un fel de reprezentări figurative ceea ce denotă o remarcabilă austeritate religioasă. În două inscripții sînt pomeniți zeii păgini Iuno și Apollo, însă după cum se va vedea în cele ce urmează, motivele nu par a fi religioase.

Apulum s-a dezvoltat datorită vecinătății minelor de aur. Pe timpul împăratului Septimius Severus (193—211 e.n.) s-au luat măsuri pentru intensificarea exploatații minelor de aur. Aceasta a corespuns cu începutul perioadei de maximă înflorire economică a Daciei, liberalizarea activităților religioase și apariția monumentelor epigrafice amintite mai sus. Numărul redus al acestor inscripții se datorează probabil și faptului că avîntul economic a fost curînd curmît de invazia popoarelor migratoare, exodul bogățiilor spre sudul Dunării și provinciile din occident (Gallia), reducerea activității economice și părăsirea Daciei de către administrația romană, în anul 271 e.n.

Pe timpul împăratului Traian, imperiul avea o populație de cea 80 milioane suflete, din care cea 6 milioane (adică 7,5%) erau evrei. Dacă acceptăm că pe timpul Severilor acest procentaj s-a menținut datorită noilor cuceriri în Orient, și că evreii în această perioadă se concentrează în orașele mari, probabil nu greșim prea mult dacă vom considera că și la Apulum trăiau evrei. Însă numărul monumentelor epigrafice ce s-au păstrat pînă la noi este foarte redus.

La fel ca în celelalte provincii ale imperiului, putem presupune că și în Dacia au existat sinagogi la: Apulum, Ampelum, Sarmisegetuza etc., însă urmele lor nu sînt cunoscute. Monumentele epigrafice sînt ridicate cu scopul de a păstra amintirea unor persoane singulare, familii sau grupuri. Autorii inscripțiilor de mai jos sînt demnitari ai provinciilor și ai orașelor care ocupă funcții de: decurion (consilier), quaestor (prefect), procurator (administrator financiar) etc. sau fără funcții specifice.

După cum era de așteptat, numele dedicatilor în ordine descrescînd sînt romane, greco-orientale și alte neamuri.

C. Iulius Dioeletianus este consilier la Sarmisegetuza și Apulum. (Apulum, II. p. 98)... Aurelius Maximus este consilier al coloniei și prefect al municipiului Apulum. (Materiale I. p. 758)... Herenius Gemelinus este temporar: tribun militar, prefect al Daciei Apulensis și guvernator provizoriu al celor trei Dacii. (CIL. III. 7901 etc.)... Aurdlius Secundinus este mare proprietar la Tibiscum și consilier la Napoca (azi Cluj) și Sarmisegetuza (CIL. III. 7996)... Aurelius Marinus, Marini F. este membru al colegiului constructorilor. (CIL. III. 7900)... Zmaragdus este șef de birou (oficiu) în serviciul împăratului la Ampelum (CIL. III. 1286)... Lucius Aquila Ambrosius (CIL. III. 988) și C. Betulo Galato (Apulum, II. p. 99). n-au funcții specifice... Lucru rar întîlnit în epigrafic, tot lui Deus Aeternus îi dedică o inscripție și două femei, Clodia Maxima și Aelia Valeria. (CIL. III. 7737)... O inscripție de la Sighișoara este pusă de o femeie, ai cărei nume se poate descifra parțial: Aurelia Ialba. (CIL. III. 6258)... C. Iulius Tuto este un dedicat la GERMISARA. (CIL. III. 7880).

M. Proculus Aphrodisius, aug(ustalis) col(oniac) metropol(is), ridică o inscripție lui Deus Aeternus, Iuno și angeli-ilor, precum și locuitorilor (colitoribus) coloniei Sarmisegetuza, împreună cu soția, Seximia Hermione și fiica, Proclia. (După A. E. XXXII, 1912 p. 401). În această inscripție sare în ochi faptul că dedicantul îi așează pe locuitorii din Sarmisegetuza, indiferent de originea sau de religia lor, alături de familia proprie. Acest gest patriotic corespunde cu spiritul oficial al împăraților. Probabil cu același scop este amintită și Iuno, care „în Dacia nu este o zeitate cu caracter feminin, ci politic” (VDR de M. Macrea, p. 360).

După legile romane, serviciul militar dura 26 de ani. La ieșirea din cadrele armatei fostul

soldat era numit veteran. Indiferent de originea lui, veteranul devenea cetățean roman cu nume schimbat, era împroprietărit din pămîntul cel mai bun, pe care-l lucra cu sclavi cumpărați, avea o situație demnă de învidiat și era cel mai consecvent susținător al intereselor statului. Din această categorie, printre autorii inscripțiilor se găsesc veteranul Aelius Gallicanus (CIL. III. 7736) și soldatul în termen Ulpus Proculus.

O altă inscripție arată că „Ulp. Proculus, speculator leg(ionis) XIII G(eminae) Gordianae”, din porunca zeului Apollo a reparat din temelii (a solo) o fîntină a zeului Aeternus. (CIL. III. 990). Fîntina a fost reparată pe timpul împăratului Gordian (237—244 e.n.), în perioada respectivă în Dacia existau două legiuni și fiecare delega cîte 10 soldați în garda guvernatorului din Apulum. Proculus era probabil unul din cei 20 subofițeri ai găzii. Despre fîntină putem presupune următoarele: Ea se afla în centrul unei piețe și constituia una din frumusețile orașului Apulum. Apa deversă prin mai multe bazine așezate în trepte. În jurul ei se jucau copii, zburau porumbeii, se odihneau călătorii și se încheau discuții cetățenești, la fel ca în diverse alte orașe din imperiu. Apa era adusă de la o distanță de 1—3 kilometri prin tuburi de lut ars, cu excepția porțiunilor mai dificile, unde cergea sub presiune prin tuburi de plumb înglobate în vase hidraulice (ciment roman). Lucrarea s-a executat inițial pe timpul lui Caracalla, cînd un număr mare de evrei au primit cetățenia și torodată au fost împovărați cu impozite, deoarece scopul urmărit de stat a fost de a trece pe umerii contribuabililor o parte din dificultățile sale economice. Pentru a obține o aminare a plății impozitelor, li s-a aprobat să execute pe cont propriu această lucrare de interes obțesic și să fie scutiți de impozite o anumită perioadă de timp. Faptul că Proculus a pus fîntina sub protecția lui Apollo (zeul soarelui și al luminii) arată că soldatul a ținut cont și de largă răspîndire pe care au căpătat-o cultele solare în veacul respectiv.

Românii au împrumutat săptămîna de la popoarele orientale, dîndu-i numele septimana (sau hebdomas) și atribuind zilei carei zile un nume de planetă cu excepția zilei a șasea care se numea Sabat (cei și Sabat deoarece grecii n-aveau litera ș). Ultima zi a săptămîinii era Solis dies (ziua soarelui). „Reprezentarea soarelui în quadrigă, începînd cu domnia lui Caracalla, este aproape nelipsită în emisiunile monetare din sec. III. e.n.” (Apulum, VI. p. 226).

În satul Cetea (comuna Benic, județul Alba) la locul numit Băile Romane, un pîru de munte cu apa transparentă ca cristalul, cade prin descipătură unei stînci verticale și trece succesiv prin două bazine excavate în stîncă. Se presupune că lucrarea a fost executată de către soldații legiunii a XIII-a Gemina. Membrii clasei avute din Apulum se deplasau pentru băi reci la Cetea sau băi termale la GERMISARA sau Herculane. Călătoria marelui bogătaş P. Ael. Antipater de la Apulum la Băile Herculane a fost descrisă de noi într-un articol apărut în Nr. 231/1970.

Dar majoritatea locuitorilor din Apulum nu și puteau permite astfel de călătorii pentru plăcere, tratament și cură. Locuitorii de rînd nu ridicau monumente ci făceau baie în riurile Ampoi și Mureș.

ADRIAN STEINBERGER

Idișisme

Dacă s-a vorbit și s-a scris mult despre influența limbii germane asupra formării limbii idiș, mult mai puțin se știe despre influența limbilor idiș și ebraică asupra limbii germane, engleze și a altor limbi. Or, în aceste limbi au pătruns expresii provenite din idiș. Astfel cuvîntul ganev (hof) este întrebînt în mod curent în limba germană. El poate fi considerat un idișism, deoarece, deși de proveniență ebraică, a pătruns în limba germană din idiș.

În limba engleză e folosit cuvîntul dakke. Termenul a fost împrumutat din idiș și nu din ebraică-aramaică. Doarada e că are același sens ca în idiș: în ciuda, în pofida, și nu sensul din textele talmudice. El a pătruns, probabil, în limba engleză prin intermediul vorbitorilor de limbă idiș, cu atât mai mult cu cît numărul evreilor care vorbesc în mod curent ebraica este prea mic în Anglia pentru a putea exercita o influență asupra limbii engleze. De altfel dakke se pronunță în engleză ca și în idiș, cu accentul pe prima silabă, pe cînd în ebraică-aramaică accentul cade pe a doua silabă.

SIMON WIESENTHAL

Simon Wiesenthal este o personalitate bine cunoscută pe plan internațional datorită activității pe care a desfășurat-o și o desfășoară pentru descoperirea și pedepsirea criminalilor de război hitlerști, ascunși în diverse colțuri ale lumii. Una dintre acțiunile care l-au făcut celebru a fost descoperirea lui Eichmann, acțiune care a durat 16 ani și pe care o descrie în memoriile sale. El conduce în prezent Centrul de documentare de la Viena pentru urmărirea criminalilor de război națiști.

Amintirile lui, care încep din momentul eliberării din lagărul de concentrare de la Mauthausen de către trupele americane și continuă pînă în zilele noastre, sînt cuprinse în cartea — cunoscută azi pretutindeni — *Asasinii sînt printre noi*, care a văzut lumina tiparului și la noi. În filele ei sînt descrise acțiuni care s-au soldat cu aducerea în fața justiției a peste o mie de criminali de război.

Episoadele legate de urmărirea lui Eichmann, de cercetările făcute în legătură cu Mengele, Müller, Bormann, în legătură cu falmoasa comară din lacul Toplitz, căutarea și descoperirea SS-istului care a arestat-o pe Anne Frank și multe altele conțera cărții, pe lângă o valoare documentară, un caracter dramatic, spectaculos.

Ne-am adresat acestui „Eichmann Jäger” — cum l-au numit ziarele, în 1960, pe Simon Wiesenthal — rugîndu-l să ne răspundă la următoarele întrebări:

— *Cunoașteți alte cazuri în istoria modernă cînd au fost urmăriți și dați în judecată criminalii de război, criminalii care au încălcat convențiile de război etc.?*

— După primul război mondial, aliații hotărîseră să cheme în fața justiției un mare număr de militari germani pentru crime de război. În special pentru cele săvîrșite în Belgia. La 25 ianuarie 1919 a fost creat un *Committee of Responsibilities*, care avea sarcina să cerceteze crimele comise de germani în Belgia, împotriva prizonierilor de război, prin folosirea gazelor toxice, bombardarea spitalelor etc. Din păcate aliații n-au fost de acord cum anume trebuie să procedeze, deși țările învinse recunoscuseră dreptul tribunalelor aliate de a-i chema pe vinovați în fața justiției. Acesta a constituit unul dintre punctele tratatelor de la Versailles și de la St. Germain. S-a cerut extrădarea unui număr de 900 criminali de război și aliații au căzut de acord ca 45 dintre ei să fie judecați de o curte marțială a Reichului (Reichskriegsgericht). Totuși un proces nu a avut loc, deoarece procedurile au fost mai trîziu oprite, aliații mulțumindu-se doar să protesteze.

Un proces condus în mod corect ar fi putut reprezenta, poate, într-un fel, un avertisment pentru cei care aveau să fie antrenati în crime de război în cursul celei de a doua conflagrații mondiale.

— *De ce Kaiserul Wilhelm al II-lea n-a fost judecat de un tribunal internațional, în felul celui care a existat la Nürnberg?*

— Dacă s-ar fi cerut urmărirea penală a celor 900 de inși și dacă ei ar fi fost pedepsiți după legile existente atunci, aceasta ar fi dus, în mod firesc, și la o urmărire judiciară a Kaiserului. Dar altfel petrecîndu-se lucrurile, Wilhelm al II-lea a abdicat și a fost lăsat să-și petreacă restul anilor — din 1918 pînă în 1941 — în refugiul său de la Doorn, în Olanda.

— *Crimele de război trebuie judecate într-un anumit interval de timp? Sînt justificate încercările care s-au făcut și pe care unii le mai fac pentru prescrierea lor?*

— Procedurile împotriva vinovaților trebuie îndeplinite cu orice preț de cum s-au adunat dovezi. Timpul scurs de la comiterea faptelor în criminate nu trebuie să joace nici un rol, dar e firesc prefera bil ca, în interesul procesului, intervalul de timp să nu fie prea lung. În orice caz, nu găsesc de loc justificată ideea de a limita termenul în cadrul căruia ar putea fi judecate crimele de război. Nici dreptul roman, nici dreptul canonic nu

prevedeau o dată limită de prescriere a crimelor. Dreptul anglosaxon, folosit azi în Anglia și în Statele Unite, se bazează pe principiul *tempus non occurrat regi*, formulă latină, care înseamnă că scurgea timpul nu influențează asupra urmării crimei. În Anglia și în Statele Unite nu există prescriere pentru crimă. Austriei au rezolvat problema reintroducînd o lege veche din țara lor care nu recunoaște nici ea o dată de prescriere. În Republica Federală a Germaniei, o mare dezbateră a avut loc în 1964, cînd guvernul parea că vrea să se țină de limitele fixate de prescriere. Sub presiunea opiniei publice mondiale, se ridicase întrebarea dacă această dată de prescriere, fixată la 20 de ani, trebuie să fie înlăturată. Aproape 70 000 de criminali de război naștiți au fost închiși pînă acum, dar mai există încă anchete în curs împotriva a 13 000 de suspecți. Astele anchete ar fi fost întrerupte, dacă datele de prescriere n-ar fi fost modificate.

— *Cum credeți că va fi apreciată acțiunea Dv. de istorie?*

— Mi se pune deseori această întrebare și, înainte de a vă răspunde, țin să vă spun cîteva cuvinte despre întîlnirea mea, de acum cîțiva ani, cu Alfons Gorbach, fostul cancelar federal al Austriei, care a fost deținut luni de zile în lagărul de concentrare de la Dachau. Gorbach s-a plîns că eu redeschid „răni vechi”. „Nu știu dacă asta-i un lucru bun”, mi-a spus el. „Istoria va decide, poate, dacă e bine sau rău ceea ce fac — i-am răspuns eu. Dar cred că este necesar. Ați dori ca, copiii și nepoții dv. să fie contaminați de „teorii” potrivit cărora există rase inferioare, care trebuie exterminate ca o vermină? N-ați dori ca ei să crească umanizati, pentru că au aflat adevărul? Cred că tinerii din Austria și din Germania merită să li se dea șansa de a trăi fără să se simtă vinovați. Tinerii știu că adulții nu și-au îndeplinit datoria față de ei. Părinții lor preferă să tacă, sperînd că în curînd „toate vor fi uitate”. Dar știți că adevărul are un fel curios de a reapare la suprafață în momentele cele mai puțin potrivite? Eu discut deseori cu tineri și știu că ei au început să se infomezze. Au auzit prea multe, au citit prea multe despre „aceste povești”. Eu cred că ei au dreptul să știe.”

Intr-adevăr, acțiunea mea este, cred, o justificare necesară generației noastre, pentru generațiile viitoare. Acestea ne vor judeca nu numai pentru că am eșuat cu toții în timpul războiului, dar vor critica și judeca sever și atitudinea noastră postbelică.

— *Ce măsuri trebuie luate pe plan educativ pentru a se ajunge la o opinie de masă în sprijinul aplicării reale și eficace a dreptului de a fi om?*

— Ar fi necesar ca Declarația universală a drepturilor omului să facă parte din programul de studii al tineretului. Această declarație ar trebui predată și explicată tinerii generații. În lumea întreagă ar trebui învățată necesitatea păcii și aceasta încă din fragedă vîrstă. Aftiba vreme cît acest lucru nu va putea fi realizat, nu trebuie să ne mirăm că unii continuă a visa războaie care ajung la genocid.

Interviu de PAUL B. MARIAN

COMUNITĂȚI EVREIEȘTI DIN PENINSULA BALCANICĂ VIZITATE DE BENIAMIN DIN TUDELA

Printre regiunile vizitate de călătorul evreu spaniol Beniamin din Tudela se află și Peninsula Balcanică. Călătoria lui Beniamin în această zonă geografică s-a desfășurat în anul 1167. Această dată poate fi stabilită în contextul întregii sale călătorii: prezent la Roma în anii 1165—1166, iar la Bagdad în 1168, drumul său prin Peninsula Balcanică nu se putea desfășura decât în perioada intermediară, respectiv în jurul anului 1167.

Ca și în restul călătoriei sale, Beniamin din Tudela a vizitat majoritatea comunităților evreiești, acordând atenție numărului evreilor, ocupațiilor lor, regimului lor juridic, precum și vieții lor culturale și religioase. De asemenea, el a indicat întotdeauna numele conducătorilor comunității respective. Scopul urmărit de el — ajutorarea emigrării evreilor castilieni — l-a făcut pe celebrul călător să ofere informații precise care descriu viața evreilor din Peninsula Balcanică desfășurată în condiții relativ bune, comparativ cu situația conaționalilor lor din Europa apuseană și centrală din această perioadă. Evreii, prezenți în această parte a lumii încă din antichitate, aveau un rol important în sfera meșteșugurilor, fapt care îi făcea necesari economiei Imperiului Bizantin. Astfel se poate explica relativa prosperitate a evreilor bizantini (așa numiții „romaim”) în secolul al XII-lea. Observând acest lucru, Beniamin din Tudela le-a acordat evreilor bizantini o atenție deosebită, probabil sperând în ajutorul lor. Studii științifice valoroase asupra acestei probleme au fost publicate de Joshua Starr (*The Jews in the Byzantine Empire*, Atena, 1939) și Z. Ankori (*The Travels of Benjamin of Tudela in Greece and the Islands*, apărut într-o formă rezumativă în revista *Israel Exploration Journal*, volumul 14, numărul 4, Tel-Aviv, 1964).

Pe teritoriul Peninsulei Balcanice, Beniamin din Tudela a vizitat 22 de comunități evreiești, aflate atât în orașe, cit și în sate, situate în zone aparținând astăzi Greciei centrale, Greciei nord-estice și Turciei europene. El a indicat și alte toponime înfălțite în drum. Menționarea acestor toponime, scrise pe baza limbii vii a locuitorilor regiunii, care lipsesc din hărțile oficiale tradiționaliste bizantine, este de o mare utilitate istoricilor și geografilor moderni.

Beniamin a debarcat pe teritoriul Peninsulei Balcanice, sosind din sudul Italiei, regiune care reprezenta pe atunci Regatul celor două Sicilii. Locul său de îmbarcare a fost portul Otavando (azi Ortranto), situat pe țărmul italian al strimtorii cu același nume, care unește Marea Adriatică cu Marea Ionică, (denumită de Beniamin „Marea Țării Greciei”). După un popas pe insula Korfu — pe teritoriul căreia el a întâlnit o singur evreu, Iosef — celebrul călător s-a îndreptat spre continent, trecind pe lângă insula Leukas, menționată sub denumirea de „Legata” sau „Levanta”. Beniamin nu a debarcat aici, fiind probabil înconștințat de lipsa unei comunități evreiești pe insulă. El a mers mai departe, debarcând pe continent în portul Arta (menționat în forma „satuL Larta”), localitate aflată pe țărmul sudic al Epirului. Din „*Itinerariul*” său rezultă că acesta este primul contact al celebrului călător cu teritoriul Peninsulei Balcanice și al Imperiului Bizantin: „aici este începutul regatului lui Manuel, Țara Grecilor”. Acum începe drumul lui Beniamin din Tudela pe teritoriul Peninsulei Balcanice, călătorul urmând în special zonele litorale și utilizând uneori și mijloace de transport naval, iar câteodată vizitând și localitățile mai importante situate pe insulele apropiate țărmului.

În satul Larta (azi Arta) Beniamin din Tudela a găsit o comunitate evreiască formată din 100 de familii și având doi frunțași, Selahia și Erkolisi. De aici, Beniamin pleacă spre sud, vizitând mica comunitate de 10 evrei de la Aklion, condusă de un oarecare Sabetay, precum și portul Natlikon, de unde se îndreaptă spre Patras, în nordul Peloponezului. Aici a întâlnit o comunitate evreiască mică, alcătuită din 50 de familii, condusă de „domni” Ithak, Iaacov și Șmuel. Observăm acum și tendința a lui Beniamin din Tudela spre o așa-numită prezentare provincial-istorică: „acesta este satul lui Antipatros, regele Greciei”; el este unul din cei patru regi care au urmat după regele Alexandros”. Probabil că această frază este legată de o tradiție locală păstrată pînă în timpul lui Beniamin, datorită personalității regelui Alexandru cel Mare. Este posibilă și ipoteza că Beniamin din Tudela a fost informat de un intelectual local, cu toate că în notele sale nu face nici o mențiune în acest sens, ci arată doar că în oraș „sînt clădiri mari și vechi”.

Există posibilitatea ca inserarea acestui fapt să fie pusă și pe seama cunoștințelor istorice ale celebrului călător, mai ales că tradiția iudaică a păstrat amintirea regelui macedonean, Alexandru cel Mare, în legătură cu intrarea sa în Ierusalim.

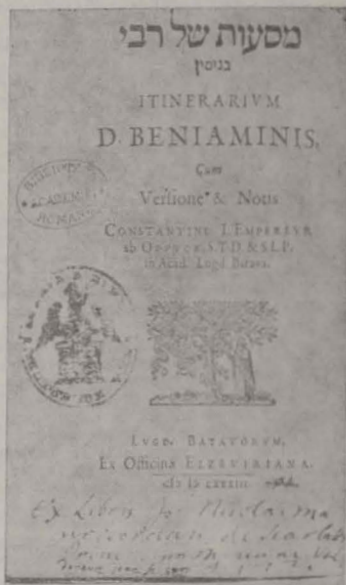
Din orașul Patras Beniamin pleacă la Lepanto, localitate situată pe țărmul nordic al golfului Patras, cu o comunitate de 100 de evrei, care locuiau „pe malul mării”, conducătorii lor fiind „domni” Gazeri, Șalom și Avraham. Probabil că ocupațiile evreilor din localitate erau în domeniul activității portuare. Presupunem acest lucru datorită zonei locuite de el — malul mării — Beniamin din Tudela neoferind detalii suplimentare în acest sens.

De la Lepanto Beniamin a plecat la Kris, sat situat la poalele muntelui Parnas, folosit ca loc de popas (probabil temporar) de către cele aproximativ 200 de familii de agricultori evrei, posesori de loturi agricole în zona acestui munte. Prin natura ocupației lor — agricultura — acești evrei ocupă un loc special în rîndul conaționalilor lor. Munca lor agricolă se desfășura în sfera cultivării cerealelor: „ei sînt semănători și secerători pe posesiunile și pămînturile lor”, scrie Beniamin. Din informațiile oferite de călătorul tudelitan rezultă că ei erau mici producători agricoli direcți, avînd și un regim juridic deosebit de cel al conaționalilor lor, de posesori sau chiar de proprietari ai unor loturi mici de pămînt. Lucrate de ei în mod direct. Presupunem că Beniamin din Tudela a ajuns la Kris într-o perioadă în care muncile agricole nu erau în toi, agricultorii fiind în timpul poposului: astfel se pot explica informațiile relativ bogate oferite asupra lor, precum primite de el de la Șlomo, Haim și Idaia, conducătorii acestei comunități de evrei agricultori.

De la Kris — respectiv din vecinătatea muntelui Parnas — Beniamin s-a îndreptat spre sud, spre orașul Korint. După vizitarea comunității din acest oraș, formată din 300 de evrei, condusă de Lion, Iaacov și Hizkia, celebrul călător s-a întors spre nord, ajungînd în orașul Teba. Aici el a întâlnit o comunitate evreiască mare, alcătuită din 2000 de familii. Descrierea acestei comunități este largă, arătîndu-se participarea evreilor din Teba la viața economică și cultural-religioasă. Sfera lor de activitate economică era în domeniul confecționării hainelor de mătase și purpură. Probabil că această muncă ajunsese pentru evreii din Teba o adevărată artă, fapt care a produs o impresie puternică asupra lui Beniamin din Tudela, care a scris că la Teba „sînt cam 2000 de evrei și ei sînt meseriași cei mai buni în confecționarea hainelor de mătase și purpură în Țara Grecilor”. Această frază ne îndreptă gîndul spre unele ateliere meșteșugărești mari, or chiar manufacturi incipiente de țesut și croitorie; cu meșteri specializați, majoritatea evreilor locali fiind ocupați în această sferă economică. Acești meșteri nu produceau doar pentru necesitățile locale, ci pentru întregul Imperiu Bizantin, realizînd adevărate produse artistice, o adevărată țesătorie de lux. Preciperea țesătorilor și croitorilor evrei din Teba era apreciată de toți locuitorii Imperiului Bizantin.

Alt fapt care l-a impresionat pe Beniamin la Teba a fost gradul înalt al dezvoltării spirituale a comunității evreiești. Practicarea artistică a meșteșugului confecționării hainelor de mătase și purpură, foarte mult purtate de aristocrația bizantină, asigură evreilor din Teba mijloace de trai statornice, permițîndu-le și întretinerea unor rabinii și talmudiști. Astfel, Beniamin constată că printre evreii din Teba „sînt învățați mari în Mișna și în Talmud și ei sînt cei mai mari ai epocii, și în fruntea lor sînt rabinul cel mare, domnul Aharon Koti și domnul Moșe, fratele său, domnul Haim, domnul Elia Tirtion, domnul Ioktan și nu mai sînt ca ei în toată Țara Greciei în afară de orașul Konstantinopol”. Beniamin din Tudela a considerat deci comunitatea evreiască din Teba ca fiind a doua ca importanță din Imperiul Bizantin, înaintea ei aflîndu-se doar cea din Constantinopol, capitala imperiului. Desigur că celebrul călător a sperat să obțină ajutorul evreilor tebani, care aveau o situație prosperă. Poate că și dezvoltarea spirituală, precum și persoana rabinului Aharon Koti, un talmudist vestit, l-a impresionat pe călătorul evreu tudelitan.

De la Teba Beniamin a plecat la Negroponte, localitate situată pe malul vestic al insulei Eubea, menționată de el sub numele Aigripo, unde a găsit o comunitate formată din 200 de evrei, condusă de frunțașii Elia Psaltiri, Imanuel și Calev.

Coperta cărții lui Beniamin din Tudela

După ce observă marea importanță a acestui port maritim utilizat de negustorii din toate părțile și culturile”, celebrul călător vizitează alt port, fabricaster, localizat de geograful polonez Ioachim Lelewel (*Géographie du Moyen-Age*, volumul III—IV, Bruxelles, 1852, pagina 37) la Lagymna. Beniamin a găsit aici o comunitate evreiască formată din circa 100 de familii, condusă de „domni” Iosef, Șmuel și Nátania.

Părăsind această localitate, Beniamin s-a îndreptat spre Rovinka sau Ravenica, așezare situată lângă trecătoarea cu același nume, unde se aflau 100 de evrei, condusă de frunțași Iosef, Eleazar și Ithak. De aici s-a îndreptat spre o localitate aflată la estuarul unui riu. Toponimul indicat de el, „Sinon Potamo” (=Golful Rîului) dovedește acest lucru. Cercetătorii au presupus că rîul menționat ar fi Sperchios, iar localitatea Zeitun, aflată pe malul sudic al rîului, chiar lângă punctul său de vărsare printr-un estuar în Marea Egee. Aici Beniamin constată începutul zonei locuite de viahi, acolo unde „este începutul munților vlahilor”, zonă care poate fi localizată la extremitatea sudică a munților Panduli. La Zeitun Beniamin din Tudela a găsit o mică comunitate evreiască formată din 50 de familii, în fruntea cărora se aflau „domni” Șlomo și Iaacov.

De la Zeitun Beniamin s-a îndreptat spre Gardiki, un oraș rușinat și puțin populat în acea perioadă, pe care Ioachim Lelewel îl localizează în satul Gardald, situat la poalele muntelui Gura, născut cunoscut în antichitate sub denumirea de „Othrys”, loc care și pierduse strălucirea de altă dată. Beniamin notează că „la Gardiki, care e rușinat, sînt puțini oameni, puțini greci și evrei”. De aici, el s-a îndreptat spre Armyros („Armiolo”), un important centru comercial, utilizat și de negustorii din Veneția, Genova și Pisa. Mențiunea lui Beniamin din Tudela arată și începutul pătrunderii negustorilor italice în Imperiul Bizantin, fapt care va evolua ulterior în mod progresiv. Comunitatea evreiască din portul Armyros era formată din 400 de familii și condusă de „domnul rabin Șilo Lombardo și domnul Iosef, frunțașul comunității și domnul Șlomo, președintele”. Observăm că aici, spre deosebire de alte comunități evreiești balcanice, sînt menționate și funcțiile fiecărui membru al conducerii. Rolul oficial de conducător îl avea președintele. Din rîndul evreilor, se mai desprindea încă un frunțaș, al cărui rol nu este suficient de clar, fiind probabil un evreu de vază, cu un cuvînt greu în obște: după părerea lui Leon Grünhut, chiar trezorierul acesteia. (Leon Grünhut și Markus N. Adler, *Die Reisebeschreibungen des R. Benjamin von Tudela*, volumul II, Ierusalim, 1903, pagina 15). Rolul principal din punct de vedere spiritual îl juca, desigur, rabinul comunității. Prezența unui rabin la Armyros este legată de existența unei obști evreiești mari, cu posibilități materiale mai largi. Probabil că evreii din Armyros erau orientați în sfera economiei comerciale și portuare, unii dintre ei fiind originari din Italia: numele rabinului („Șilo Lombardo”) pare a indica acest lucru, cuvîntul „Lombardo” reprezentînd probabil o preclădită acestui om, originar, desigur, din Lombardia, poate chiar de la Veneția. Beniamin din Tudela nu face nici o

mențiune suplimentară asupra culturii talmudice a acestui rabin; probabil că el era sosit la Armyros de puțină vreme, iar comunitatea evreiască locală, formată din oameni originari din locuri diferite, cu un statut juridic probabil deosebit, nu era încă suficient încheată.

De la Armyros Beniamin a plecat la „Visina” (azi Volos), un port aflat la distanță de o zi de primul. La Visina a găsit o comunitate de 100 de evrei, condusă de un rabin, Sabetay și de frunțași Șlomo și Iaacov. Dar nici despre acest rabin și despre activitatea sa Beniamin din Tudela nu face nici o mențiune suplimentară.

La Visina Beniamin părăsește litoralul vestic al Mării Egee, îndreptîndu-se spre litoralul nordic al acestei mări. Se îmbarcă pentru o perioadă de două zile, după care ajunge la Salonic, menționat de el sub denumirea „Sluski”. Aici a întâlnit o comunitate evreiască formată din 500 de familii. Evreii din Salonic erau producători de mătase; meșteșugul lor era țesutul mătăsii din fire. Probabil și această activitate a lor se desfășura în condiții speciale, lipsite de igienă, poartă într-un atelier manufacturier cu numeroși muncitori. Faptul acesta poate fi dedus din propoziția tristă a lui Beniamin din Tudela: „și acolo este o suferință grea pentru evrei”, alăturată informației și că se ocupă cu fabricarea mătăsii”. Din punct de vedere religios, juridic și cultural, situația evreilor din Salonic era totuși mai bună. Conducătorii lor erau „rabinul cel mare, domnul Șmuel”, numit peste evrei sub mîna regelui”, domnul Sabetay, ginerele său și domnul Elia și domnul Mihael. Fii rabinului Șmuel erau elevii unor înțelepți aduși probabil de tatăl lor la Salonic, în scopul instruirii copiilor săi, în domeniul culturii iudaice și al viitoarelor lor pregătiri rabinice. La Salonic, funcția juridică a rabinului apare ca fiind deosebită față de alte comunități. Pe lângă funcția sa rabinică, Șmuel deținea și o funcție statală acordată lui de însuși împăratul bizantin, aceea de conducător oficial al evreilor. El avea deci un rol recunoscut de reprezentant al administrației statale în cadrul comunității evreiești de intermediar între stat și evrei, poate chiar și de perceptor al impozitelor și de judecător în cadrul comunității evreiești. Rolul său era asemănător celui jucat cu 100 de ani mai tîrziu de către podestatul de Pera în cadrul comunității catolice genoveze din acest cartier al Constantinopolului. Statul feudal bizantin evita astfel un amestec în problemele de cult ale comunității, folosind în același timp pe conducătorul acesteia în calitate de reprezentant al său în probleme juridice și fiscale.

De la Salonic Beniamin a pornit pe uscat spre nord-est, oprindu-se în orașul „Dmitrisi”, localizabil la Seres. Aici a întâlnit o mică comunitate alcătuită din 20 de familii evreiești, în fruntea căreia se aflau „domni” Isalahu, Machir și Ellav. De aici, Beniamin a plecat spre Drama, oraș situat mai spre nord-est unde a găsit o comunitate evreiască alcătuită din circa 140 de familii, condusă de doi frunțași, De la Drama Beniamin s-a îndreptat spre sud, venind în portul Krisopolis (azi Christopolis), unde a aflat o mică comunitate, formată din 20 de evrei.

La Krisopolis, Beniamin din Tudela s-a îmbarcat pentru Constantinopol. Drumul s-a dovedit a fi lung și greu. După o călătorie de 3 zile, Beniamin a coborît la Abydos, oraș situat pe țărmul asiatic al strimtorii Hellespont (azi Dardanele), puțin după intrarea în această strimtoare. După o scurtă pauză a pornit spre Constantinopol, probabil la bordul altei corăbii. Călătoria, efectuată în strimtoarea muntoasă și îngustă a Dardanelelor, pe Marea Marmara și în parte și în strimtoarea Bosfor, a durat 5 zile, după care Beniamin din Tudela a debarcat la Constantinopol. Aici a fost impresionat de fastul curții imperiale bizantine și de clădirile mărețe ale orașului. El descrie capitala Imperiului Bizantin folosind nume-roase cuvinte de admirație, precum și poziția geografică a orașului, precum și clădirile sale principale, de o mare valoare artistică: biserica Sfînta Sofia și palatul împăratului Manuel Comnenul. Bogăția și luxul înfălțite în acest oraș au produs o puternică impresie asupra călătorului originar din vestul Europei, obșnuit să vadă micile orașe medievale sărace, adesea lipsite de clădiri cu o valoare artistico-arhitecturală mare.

Beniamin din Tudela constată însă cu durere că la Constantinopol evreii nu aveau dreptul să locuiască în oraș. „Grecii veau dreptul să deosebire de bun sau rău, fi supun unui jug greu și fi insultat în public și fi mîna la munci grele”, scrie Beniamin din Tudela. Comunitatea evreiască din Constantinopol se afla într-un cartier izolat, Pera (cunoscut ulterior sub denumirea „Galata”). Între Constantinopolul propriu-zis și cartierul Pera, legăturile nu se puteau desfășura decât pe cale maritimă: cartierul Pera se afla pe malul nordic al golfului Cornul de Aur.

TREI ADOLESCENȚI...

în timp ce restul orașului — cu care nu avea nici o legătură terestră — pe malul sudic al acestui mic gol. Aspectul Perei era al unui cartier izolat de meșteșugari și negustori, cu caracteristici apropiate de cele ale ghetourilor medievale din acele secole aghadate din Europa centrală și apuseană. Pentru evreii cărora și interdicția totală a merge călare pe cal. Singurul evreu scutit de această interdicție era medicul Șlomo Hamzri, care îndeplinea funcția de medic al împăratului Manuel Comnenul. Datorită poziției sale, Șlomo Hamzri izbutea să obțină uneori anumite ușurări pentru comunitățile săi.

Obștea evreiască din Pera era formată din 2000 de familii, dintre care 800 erau caraite, iar restul de 1200 rabanite. Benjamin din Tudela constată că legăturile dintre cele două comunități ale obștei nu erau atât de bune: cele 800 de familii caraite trăiau izolate, fiind despărțite de celelalte printr-un zid. Informațiile oferite de el se referă în special la comunitatea rabanită, în mijlocul căreia se aflau câțiva învățați. Printre ei se afla medicul Șlomo Hamzri, precum și rabanul Abialon, unul din conducătorii comunității. În conducerea acestei comunități se mai aflau frunții Obadia, Aharon Kuspo, Josef Sargeno și Ellakim, care îndeplineau funcția de trezorer.

Participarea evreilor din Pera la viața economică se desfășura în domeniul meșteșugurilor și al comerțului. În mare parte, evreii perani erau țesători de mătase și tăbăcari. Munca ultimilor se desfășura în condiții deosebit de grele, lipsite de igienă: ca urmare a lipsei de Pera a unui sistem de canalizare și scurgere, sănătatea locuitorilor cartierului, în special a meșterilor tăbăcari, era prăjedită prin aruncarea în implanțoarea a apei reziduale. Printre evrei se aflau și negustori, nevoiți să se deplaseze în scopul desfășurării activității lor pe mare în orașul Constantinopol propriu-zis.

Cu toate acestea, unii evreii perani izbutiseră să strângă anumite averi, care le permiteau un trai omenesc, precum și ajutorarea conaștrilor lor. Benjamin din Tudela notează că ei sînt „avuți și filantropi”; probabil că acești evreii și promisesea ajutorul lor material pentru evreii castilieni nevoiți să emigreze, celebrul călător sperind și în ajutorul medicului Șlomo Hamzri, care prin poziția sa ar fi putut obține unele înlesniri în acest scop. Benjamin din Tudela subliniază și faptul că evreii perani, cu toate situația lor juridică dificilă „în toate prescripțiile religioase și suportă o răbdare oprămare”.

De la Pera, Benjamin s-a îndreptat pe mare spre Rodosto, un port pe țărmul vestic al Mării Marmara. Aici a întâlnit o comunitate evreiască, formată din circa 400 de familii, condusă de frunții Moșe, Avia și Iacov. De aici, Benjamin a plecat la Galipoli, unde a întâlnit o comunitate evreiască alcătuită din 200 de familii, în fruntea căreia se aflau Elia Kapor, Sabetay Sutra și Ithak Meșas. Benjamin constată aici un aspect al influenței grecești asupra onomasticii evreiești prin prezența cuvintului grecesc „Megas” (= Mare), ca un cognomen pentru Ithak. De la Galipoli, Benjamin s-a îndreptat spre Kilia, localitate unde a întâlnit o mică comunitate, alcătuită din 50 de evreii, conduși de „domni” Iehuda, Iacov și Semaia. Aici este sfârșitul călătoriei lui Benjamin din Tudela pe teritoriul Peninsulei Balcanice. El s-a imbarcat din nou, plecând spre insula Lesbos. Călătoria lui s-a desfășurat în continuare în zona insulelor grecești.

Constatarea care pot fi făcute din aceste însemnări ale lui Benjamin din Tudela sînt interesante. La sfârșitul secolului al XII-lea se aflau în Peninsula Balcanică un mare număr de evreii, circa 7000 de familii, care trăiau în 22 de comunități bine organizate. Alături de comunități mici, formate din câteva zeci de familii, se aflau și comunități mari, de circa 2000 de familii. În cadrul acestora, tradițiile evreiești erau păstrate în mod strict; studiul Cărilor Sfinte cunoștea și el un grad înalt de dezvoltare. Majoritatea acestor comunități evreiești erau stabilite în Peninsula Balcanică încă din antichitate. Aceștia li s-au adăugat evreii veniți din regiunile vecine, respectiv din Italia, în calitate de negustori. Marea masă a evreilor balcanici era însă ocupată de sfera producției materiale directe. Principala lor ocupație era țesutul mătăsii. Faptul interesant este și prezența unei comunități destul de mari de evreii agricultori. Constatăm și avansarea unui evreu pînă la rangul de medic al împăratului bizantin, desigur datorită priceperii sale în tratarea și vindecarea bolnavilor. Erau prezenți și mulți rabini și talmudiști. Există deci în Peninsula Balcanică și o intelectualitate evreiască atât religioasă tradiționalistă, cât și laică. Regimul juridic al evreilor balcanici era diferit în funcție de situația locală, de numărul lor, de guvernatorul provinciei, de conducătorii orașului respectiv.

LUCIAN HERȘCOVICI

Într-un ceas de veghe al aducerilor aminte, vreau să închin rîndurile de față unor adolescenți eroi, mistuiți de funtinerul morții, ucși de glonț fascist.

Au fost trei adolescenți... Zalman Leon, Moscovici Iancu, Elias Corneliu.

Drama lor s-a consumat în tăcere, în Bucureștii anilor 1942. Primăvară neagră. Fascismul stăpînea țara, jefuia lumina.

Atunci, în primăvara anilor 1942, bulgări de noapte au căzut peste ochii limpezi ai celor trei adolescenți. Zimbetele lor s-au stins pentru totdeauna, inimile au încetat să cînte.

Trei adolescenți, abia ieșiți din albia copilăriei...

Dar iată faptele, mai zguduitoare în înlăuntrirea lor decît puterea cuvintelor iscusite.

O ACȚIUNE PATRIOTICĂ

În ziua de 14 martie 1942, un vizitator de ziare primind un bilet de 5 lei pe care erau imprimate lozincile „Jos războiul”, „Afară cu nemții!”, „Frontul patriotic al tineretului”, sesizează pe gardianul din post. Acesta arestează pe cel care îi dăduse vizitatorului de ziare hirtia-monedă. Dus la circumscripție și apoi la Siguranța Capitalei, torturat, adolescentul care pusese în circulație aceste monede a știut să rămînă stăpîn pe el și n-a rostit un singur cuvînt. N-a făcut nici o declarație. S-a zidit în tăcere. Totuși, identificat ca elev al liceului „Cultura B.”, organele anchetatoare ale Siguranței stabilesc că vinovații sînt trei adolescenți: Zalman Leon, elev în clasa VII liceul „Cultura B.”, Moscovici Iancu, meseriaș, Elias Corneliu, elev clasa VII liceul „Cultura B.”, „Lotul” părea însă limitat. Trebuiau extinse cercetările și aflate noi complicități.

În cele din urmă, ancheta stabilește, nu se știe cum, și alte răspunderi. Un nou lot de 13 vinovați, a căror vîrstă variază între 10 și 16 ani, este trimis în fața instanțelor de judecată. Deși iscusința anchetatorilor „specializați” n-a putut descoperi nici o legătură între primul și cel de al doilea lot, totuși „vinovații” sînt fără excepție înglobați în același proces și încadrați între aceleași

texte de lege și santinele. Relatări despre anchetă și proces mi-au fost emoționat împărtășite de prof. S. Littman, fost dascăl devotat al tinerilor acuzați.

PROCESUL

Procesul s-a desfășurat între spaime și speranțe. Zile de dezbatere lungi, grele, înfiorate.

La un moment dat, din depozițiile acuzaților, din mărturiile profesorilor, ale martorilor, din felul în care a fost condusă apărarea de către avocații pledanți, părea că cerul se luminează. În deosebi lăsa această cvasi-certitudine depozițiile unei acuzate în vîrstă de numai 10 ani, depoziție răscolitoare prin naivitatea, prin candaoarea unei fetei suave luată de la păpușile ei și zvirilită între baionete. Rătăcînd într-un labirint de întrebări, care de care mai violente, mai iscoditoare și care trebuiau să cucerească de la simplitatea copilului temeiul unei sentințe de condamnare, copilul a știut să păzească și adevărul și viața tovarășilor ei de joacă. Da, cerul părea că se limpezește. Dar deodată norii grei s-au adunat peste capetele copiilor din boxă. Dispoziția binevoitoare s-a transformat într-un organ receptiv de ordine venite din partea căpeteniei naziste Killinger. Și ordinul a fost executat! Au fost condamnați la moarte Zalman Leon, Moscovici Iancu și Elias Corneliu. Ceilalți, la muncă silnică între 10—25 ani.

Sentința a fost rostită tîrziu după miezul nopții. Înfiorătoare agitație în vîrstă de 10 ani, vîrsta anilor sortiți să-i petreacă în ocnă, adormise cu capul pe minulele propite în grilajul boxei...

UN ASASINAT ȘI O FATALĂ LEGĂTURĂ „MISTICĂ”

Dar viața își are legile ei. Atita vreme cit zăcnește o arteră, instinctul comandă acțiunile de apărare. De a doua zi au început demersurile pentru salvarea celor sortiți morții. S-au făcut numeroase intervenții pentru comutarea pedepsei capitale. Birocrația formalistă care cerea investirea unui act de dreptate în forme și canoane, a întîrziat însă roțile destinului, și a făcut inoperantă orice intervenție.

Și iată de ce. La 29 mai 1942,

Heyndrich, vice-protectorul nazist al Boemiei, șef al hoardelor care au cosit mii de vieți, mii de oameni nevinovați, a căzut răpus de gloanțele patrioților cehi. La pregătirea acțiunii luase parte și un anume Elias. Din clipa cînd s-a știut că unul dintre cei care au hotărît suprimarea criminalului Heyndrich se numește Elias, soarta copiilor condamnați la moarte a fost pecetluită. Antenele părinților au presimțit această absurdă fatalitate. Iar tragica desfășurare a faptelor a confirmat-o. Și aceasta fiindcă printre copiii condamnați unul purta numele Elias Corneliu. Slujbașii morții, slujbașii Gestapoului urmăreau cu o frenetică sete pe toți cei al căror nume, printr-un joc al hazardului, amintea legitime atitudini împotriva nazismului. Astfel, după asasinarea la Paris a lui Von Rath de către Grünspon, a urmat o adevărată vinătoare după toți acei care purtau numele acesta. Îi supuneau la torturi speciale în care cruzimea lua forme sadice. De data aceasta, nefericiții copii au trebuit să moară, fiindcă unul din ei, deși de altă origine, intrupa prin numele său Elias, un inel al ciclului mistic, văzut de căpetenia nazistă Killinger.

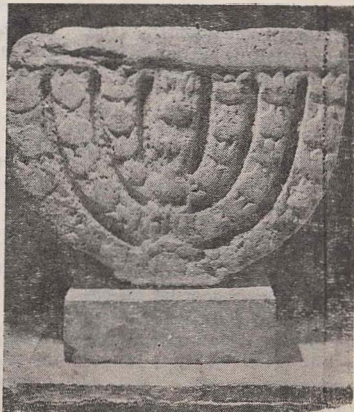
EXECUȚIA

Părinții, care încă nădăjduiau, care încă luptau pentru salvare, au primit cutremurătoare veste: pe neașteptate, la Jilava, bravii lor copii au fost executați prin împușcare. Veste a ars inimile, ca o lavă blestemată. Execuția a avut loc în zorii zilei de 10 iunie 1942, pe platoul fortului Jilava. O dimineată împede de început de vară. Natura reînprospătată de infuzia soarelui își risipea belșugul. În înalt, păsările scriau semne de voie bună și-și despletiau trilurile. Pretutindeni mustea viața. Iar acești trei muguri, acești trei copii, trebuiau să sfirșească, să moară împușcați. Și au murit bărbătește! Eroici! N-au primit să li se lege ochii. N-au lacrimat. Nu s-au tăvălit în țărînă, cerînd îndurare. S-au îmbrățișat îndelung, s-au ținut strîns de mîină, au scos pieptul înainte și au primit în plin plumbul ucigaș al plutonului de execuție.

De atunci au trecut trei decenii... Viața triumfă și va triumfa de-apururi! Dar într-un ceas de veghe al aducerilor aminte se cuvine să le închinăm un gînd fierbinte. Fierbinte. Izvorit din durere și lumină. Au fost trei adolescenți: Zalman Leon, Moscovici Iancu, Elias Corneliu. Peste ochii lor limpezi au căzut bulgări de noapte. Zimbetele lor s-au stins pentru totdeauna. Inimile lor au încetat să cînte...

Trei adolescenți...
Să nu-i uităm!

ȘTEFAN TITA

Sărutul Domnului

(Legendă talmudică)

Cînd sosi ultimul ceas al lui Moșe, Dumnezeu adună îngerii și le spuse:

— Moșe, robul meu, va muri curînd. Cine dintre voi vrea să meargă să-mi aducă sufletul lui?

Ingerul Gabriel înaintă în fața Domnului și zise:

— Stăpîne al lumii! N-aș putea să văd nîrînd pe acela ale cărui merite depășesc tot ce omenirea a văzut pînă azi. Toată viața lui, robul tău nu a făcut nimic mănuș un rău cit de mic. Cum m-aș putea hotărî să-l supăr prin prezența mea?

Ingerul Mihael zise la rîndul său:

— Nici eu nu aș putea să fiu pentru Moșe restitutorul morții sale. Am fost învațatorul său. El mi-a fost cel mai credincios discipol. Scutește-mă de penibila misiune de a aduce dragului meu vester fatală.

Astfel, nici un inger nu voi să-ia asupra-și această misiune. Atunci Samael veni să-și ofere serviciile. Nebun de bucurie la gîndul că va face rău celui mai drept dintre muritori, el apucă sabia strălucitoare.

Dar cînd Samael ajunse la Moșe, acesta era ocupat să scrie ultima sa cuvîntare

către popor și ultima sa rugăciune. obrazul său era atît de calm, atît de venerabil, în atitudinea sa era atîta seninătate și în-treg sufletul său era atît de pătruns de gîndul către Dumnezeu că la vederea sa Samael lăsa să-i cadă sabia din mîină și fugi în grabă:

— Nici un inger nu-ți va putea aduce sufletul acestui om, zise Dumnezeu.

Totuși Dumnezeu îl însărcină încă odată cu această misiune.

Samael recurse la toată ura sa față de omenire și se prezentă din nou în fața lui Moșe; dar încă îi lipsea curajul și se întoarse în grabă și mărturisi Domnului neputința lui.

Aunci Cel-Veșnic însuși cobori pentru a primi sufletul lui Moșe. El depuse un sărut pe buzele celui care era Omul lui Dumnezeu și prin aceasta desprins sufletul său de corp.

Domnul însuși înmormîntă corpul robului său.

Nimeni n-a știut niciodată unde se află mormîntul lui Moșe, dar spiritul său plutește deasupra noastră, pentru a ne învîța și a ne călăuzi, iar cuvintele sale ve dau, dealungul secolelor, consolare și speranță.

ȘTIRI

דיעות

EVREII DIN ALASKA

Din cele 50 de state care formează Statele Unite ale Americii, Alaska are cea mai mică comunitate evreiască și în același timp cea mai risipită. Cu totul locuiesc în Alaska 190 de evrei dintre care jumătate în cele două orașe mai mari, Fairbanks și Anchorage. Un mic număr au venit în anul 1897, cind a început goana după aur. În anul 1904 s-a constituit prima comunitate evreiască în Anchorage, iar cimitirul înființat acolo în 1905, este și azi singurul cimitir evreiesc din întreaga Alaska. Deși puțini la număr, evreii au jucat un rol important în dezvoltarea statului. Acest lucru reiese și din faptul că trei din piscurile munților din Alaska — Ripinski, Neuberger și Applebaum — poartă numele unor personalități proeminente din rindul evreilor, ca și riul Gerstle River.

ANIVERSAREA ELIBERĂRII LAGĂRULUI DE LA DACHAU

În Bavaria, la locul unde s-a aflat celebrul lagăr de concentrare de la Dachau s-au întilnit, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la eliberarea lagărului, 500 din foștii săi deținuți. Cu această ocazie, la sinagoga cît și la bisericile protestante și catolice din localitate s-au recitat rugăciuni în memoria celor care au murit în aceste locuri. Într-o procesiune mută, foștii deținuți au mers la groapa comună și la monumentul comemorativ, depunînd coroane de flori. După cum se știe, Dachau a fost conceput inițial ca un lagăr de concentrare pentru germanii antinaziști, dar spre sfîrșitul războiului au fost trimiși acolo în masă și evrei.

ÎN SPIRIT ECUMENIC

În cadrul unei alocuțiuni ținute recent, cardinalul John Heenan, arhiepiscop de Westminster a declarat: „Orice ajutor acordat de către creștini evreilor este un act de reparație pentru suferințele provocate de-a lungul veacurilor evreilor. Mai există încă victime ale holo-

caustului și noi trebuie să ne străduim să le ajutăm, atunci cind putem. Totodată putem învăța din acțiunile de caritate ale evreilor; ei nu se limitează niciodată să ajute numai pe evrei, ci se îngrijesc de toți semenii lor”.

SIMPOZION PE TEMA ISTORICĂ

La universitatea din Haifa a avut loc un simpozion cu tema „Interacțiunea dintre evrei și popoarele din Europa centrală și răsăriteană, între anii 1918—1945”. Au prezentat lucrări istorice proeminente din R. F. a Germaniei, Anglia, S.U.A., Austria etc. Au participat aproape 100 de istorici și sociologi din numeroase țări.

CARTEA EBRAICĂ

În cadrul Anului internațional al cărții, organizat de UNESCO, s-a organizat o „Săptămîna a cărții ebraice” în orașele mai importante din Israel. Cu această ocazie s-au pus în vânzare cu reduceri de preț 6000 titluri de cărți, editate de 68 de edituri. În afară de standurile din librării și cele în aer liber, s-au organizat și librării mobile, care s-au deplasat în 21 localități mai îndepărtate.

KLAUS BARBIE ÎȘI VA RECUNOAȘTE ADEVĂRATA IDENTITATE ?

Circular cu insistență zvonul că în curînd ziarul brazilian „O Estado” va publica memoriile lui Klaus Barbie, care s-a hotărît să-și recunoască adevărata identitate. „Barbie s-a hotărît să recunoască adevărul — spun unii comentatori — deoarece e convins că nu va fi extrădat. În memoriile sale el va susține că a acționat ca un bun soldat german, făcîndu-și datoria”.

SEMINAR IDIȘ LA NEW-YORK

Centrul Max Weinreich, de sub patronajul YWO, a organizat în cursul acestei primăveri un seminar cu te-

mele: „Șalom Alehem și tradiția comică” și „Evoluția limbii idiș: influența reciprocă a limbii și culturii”. Seminarile sînt organizate pentru cei care doresc să-și aprofundeze cunoștințele privind istoria evreilor din Europa răsăriteană, limba idiș, și folclorul evreiesc.

UN NOU SEDIU COMUNITAR LA SCOPLJE

La Scoplje (Iugoslavia) s-a pus piatra fundamentală a unui nou centru al comunității evreiești din acest oraș.

CORALA FILARMONICĂ EVREIASCĂ

În viața culturală evreiască din America un rol important îl joacă *Corala filarmonică evreiască*, compusă din 80 de persoane, toți amatori. Creată acum 50 de ani de către Jacob Shaeffer, corala dă concerte în cele

mai mari săli new-yorkeze ca „Town Hall”, „Carnegie Hall” etc. Ea a avut norocul să fie întotdeauna dirijată de compozitori cunoscuți. Programul coralei este bogat, cuprinzînd cîntece în idiș, engleză și ebraică, precum și arii clasice. Ea a jucat deseori rolul de inițiere în crearea unor noi lucrări, care au fost apoi reluate de alte coruri, ca de pildă „Doi frați” de J. Shaeffer, după Perez, „Umbrele ghetoului din Varșovia” de Itzik Fefer și Max Helfman.

Actualul ei dirijor este Maurice Rauch, care conduce de 12 ani. El conferă dimensiuni moderne operei sale, despre care ține să precizeze: „Fac o muzică evreiască populară în stil modern”. Unele din compozițiile sale au fost create pe texte de Peret, Șalom Alehem, Wincevski. Opera sa „Hodl”, după Șalom Alehem și adaptată de Itze Goldberg s-a jucat anul trecut la „Town Hall” și a fost înregistrată pe discuri. A mai compus oratorii și cantate, printre care „Adu-ți aminte, poporul meu” după Yuri Soul.

Ultimele sale compoziții „Babi Yar” după Evtuşenco, „Dacă nu și mai sus” după Peret și „Ester Hamalka” după Wolf Younin, vor fi prezentate în curînd publicului.

DECESUL UNUIA DINTRE DREPTI

În Elveția, la St. Gallen, a încetat din viață Paul Grüninger, distins cu medalia Yad Vașem pentru salvarea vieții unui număr de evrei în timpul prigoanei naziste.

EXPOZIȚIE DE PICTURA LA GENEVA

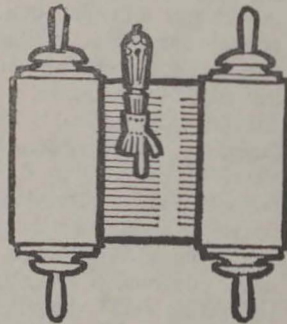
La galeriile Motte din Geneva s-a deschis recent expoziția pictorului Pinchas Shaar. Creațiile sale pe teme biblice fac apel la parabole și la metafore.

Tablourile cele mai admirabile ale lui Shaar sînt: „Patriarhii”, „Sărbători evreiești”, „Sacrificiul lui Ithak”, „Maranii”, „Rugăciune”, „Cocoșul sacrificat”.

REJUDECAREA UNUI CRIMINAL DE RĂZBOI

Procuratura din Berlinul occidental a redeschis procesul lui Werner Best, organizatorul poliției secrete a celui de al treilea Reich. Acuzatul a mai fost judecat odată în 1946, la Copenhaga pentru deportarea evreilor din Danemarca.

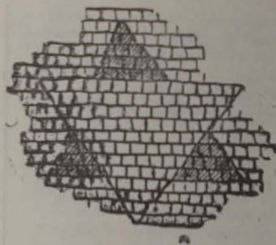
Best este acum acuzat că în anii 1939 și 1940 s-a făcut vinovat de uciderea a 9000 persoane din Berlin și din ținuturile vremelnice ocupate din est.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE

În localitatea Tell Iyton, la sud de Hebron s-au descoperit mai multe relicve datînd din epoca filistenilor.

Revista „Kadmonioth”, editată de societatea de arheologie din Israel relatează că în niște peșteri folosite drept morminte s-au găsit texte ebraice datînd din secolul al VIII-lea înainte erei noastre. Textele menționează numele de Uriașu care apare și în Biblie și numele de Oniașu. Sub text se află sculptată o mină. În altă grotă s-a găsit un text care provine din epoca regelui Uziașu și a profetului Ieșaiașu.

Numele menționate în acest text se întilnesc de asemenea în Biblie.

Cu ocazia unor săpături executate la Tell Amal, în apropiere de Bet Șean, într-un strat de pămînt datînd din secolul al X-lea î.e.n. s-au descoperit ustensile de țesut și vopsit. Este lucru cunoscut că în acea perioadă valea Bet Șean a cunoscut o epocă de prosperitate iar vestigiile descoperite arată că această regiune a devenit un important centru de țesătorii.

NOI DISTINCȚII ACORDATE FILMULUI „FINZI CONTINI”

Cel mai prestigios premiu american, în afară de Oscar, „Joseph Burstyn Award” a fost conferit producătorilor Arthur Cohn și Gianni Hecht pentru filmul „Grădinile lui Finzi Conti” despre suferințele unei familii de evrei din Italia, în cursul celui de al doilea război mondial, după ocuparea țării de către naziști.

„SĂ NU-ȚI FACI CHIP CIOPLIT”

Acesta este titlul unui volum apărut sub îngrijirea lui Joseph Gutmann în editura Ktav Publishing House, New-York. Această interdicție a Torei a jucat un rol important în relațiile iudaismului cu arta. Redactorul cărții, profesor de istoria artei la universitatea Wayne din Detroit, este și autorul unora dintre articolele cuprinse în volum. Celelalte articole sînt scrise de specialiști în domeniul artei din diferite țări. Articolele — apărute între anii 1951—1971 — au fost redată în original, în limbile în care au fost scrise. A rezultat astfel un volum în mai multe limbi care prin varietatea punctelor de vedere și a aspectelor prezentate constituie o sursă valoroasă pentru studierea acestei probleme. În cuvîntul introductiv, redactorul își exprimă speranța că această lucrare va constitui un stimulent pentru noi studii în domeniul respectiv.

CĂRȚI NOI

În „Biblioteca popular judaica” care se tipărește la Buenos Aires a apărut în colecția „Mari figuri ale iudaismului”, cartea lui Jacov Tsur „Moșe Sharett” și a lui Haim Barylko „Rabi Nahman din Bratzlav.

צוויי מאָלדעווישע קהילות :

אדזשוד און ביוואָלאַר

2. ביוואָלאַר

אויבן איז ראָם שמעטל ווייטער געוואקסן. די סמא-סימסי פונעם יאָר 1859 פארצייכנס אין אדזשוד 355 יידישע נפשות. פערציק יאָר שפעטער האָבן אין שמעטל געלעבט 827 יידן, א רייטל פון רער גאנצער באפעלקערונג. צווישן ביידע וועלט-מלחמות איז די יידישע באפעלקערונג פונעם שמעטל קלענער געוואָרן.

אין יאָר 1894 איז אין אדזשוד אויפגעשטעלט גע-וואָרן א רבנישער הויף, ווו עס האָט זיך באוועגט אברהם פירסמאן, א רוזש-נער אייניקל. ער איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1940. זיין נעאָטענער זון מתתיהו (מא-סעל), א צוואַנגדיקער ייד-שער און העברעישער שריי-בער (1892 — 1917) האָט גיטש זוכה געווען צו זען אָפּטערוקס זיינע כתבים, וועלכע זענען אומגעקומען. ער איז געווען איינער פון די גרינדער פון דער ליטערא-ריש-געוועזענער אדזשודער רבנות-„ליכט“ אין יאָס און א מיט-ארבעטער אין דעם זשורנאל „ליכט“ (1914—1915), דער ערשטער מאָדערנער יידיש-זשורנאל אין רומעניע.

א סאָדערנע יידישע קהילה איז אָרגאניזירט געוואָרן אין שמעטל ערשט ארום 1897. די שולע פון דער קהילה האָט געצויגט פונעם יאָר 1910 ס'ה 79 תלמידים. אין אר-זשוד האָבן דעמאלט געלעבט 61 יידן בעלי מלאכות און 97 פון אנדערע פראָפעסיעס. אין יאָר 1938 האָט די אָר-טיקע קהילה אויסגעהאלטן צוויי כתי-מרשים, צוויי כית-עלמילים אן הקדש און א פאָלקס-שולע.

דער לעצטער רב פונעם שמעטל, ר' מרדכי לאנדמאן, און פון פונעם פארעלאַווער רב פון אדזשוד, ר' אורי, איז געשטארבן אין כולקאטשע (1959) אין על-טער פון 92 יאָר.

1. אדזשוד

דער בראשית פונעם שמעטל אדזשוד איז איינגעהילט אין לענדער. דער פראנצויזיש-רומענישער פובליציסט וואיאן האָט גערונגען דעם נאָמען פונעם שמעטל לויטן לאטיי-ניש „אד יורעאס“. דאָס וואָלט באטייט אז ראָ האָבן זיך געוויינט נאָך אין די רוימישע צייטן. איז אָבער די גאנצע מעשה א נומא. דאָס שמעטל ווערט דערמאָנט אין יאָר 1664 פיגעם בא-קאנטן רומענישן כראָניקער מיטאָן קאָסטיץ; די איינווי-נער גער האָבן עס געמוזט פאר-לאָזן סוף 18. סוף י"ה צוליב די פארפלייצונגען פונעם טורעם-ניו-אדזשוד איז אויב-געקומען אויפן באָרן פונעם פריין אלעקו באַלש. די גריי-רונג-דיפּלאָם איז אונטע 15-טן פעברואר 1795.

אין דער פּאָליטישער ציי-לונג פון 1820 זענען אין אדזשוד פארבראָנן נאָך 5 יידישע משפחות כאָטש פאק-טיש האָבן איר שטעטל גע-לעבט 12 יידישע בעלי-בתים. אין יאָר 1833 האָבן זיך דאָרט געצויגט 172 נפשות יידן. דער באקאנטער שריי-בער און קולמער-טוער צוויי יאָר אסאך פארצייכנס צוויי יאָר שפעטער סך הכל 60 פאמ-ליעס יידן און קריסטן, ס'רוב ווייטהערער. ס'איז צו אונזר אָרט געקומען א בקשה פון אן אָרטיגער איינוווינער צ.צ. לאנדפרישט מיה"ש סמורא און ער זאָ גיט נישט צו לאָזן דאָס ארט זיך פארעלאַווער און א דערבייזן ישוב, ווייל דאָס וואָלט געשטאמט אויב דער עס שרייבט זיך אונטער 37 קריסטן און 18 יידן.

מיר ווייסן אז ראָם ערשטע בית המדרש אין אדזשוד-שמעטל געוואָרן אין יאָר 1812. נין יאָר שפעטער איז דאָס שמעטל אויסגערויבט געוואָרן דורך די „וואלונטיין“ די גרייטע בונטשאַפּטשעס.

פון דער גאָרער וועלט

די ספרדישע מוזיק

אין די פאראייניקטע שטאטן איז אָרגאניזירט געוואָרן א וואָ פון ספרדישע מוזיק. זי איז אָרגאניזירט געוואָרן פון דער ניו-יאָרקער שיבה-אניוורסיטי צוזאמען מיטן אמעריקאנער מוזיק-ראָט.

אין די פאראייניקטע שטאטן לעבן 100.000 ספרדים, וואָ ציען זייער יחוס פון די שפאנישע עמינראטן פון 15-טן יאָרהונ-דערט.

די יאפאנער די יידן

צוריק מיט צוויי יאָר. האָט ארויסגערופן א גרויסן אינטערעס דאָס דערשיינען פון א בוך מיט דעם טיטל: „די יאפאנער יידן“. דער אומבאקאנטער מחבר האָט זיך גענומען אלס ספס-דאָזיק דעם גאנצן ישיה בן דת. דאָס בוך איז געוואָרן א געטסטע טעלער פון האָט באקומען א גרויסן אלס דאָס נפסטע בוך פון יאָר. און דעמאלט האָבן די צייטונגען און צייטשריפטן און יאפאן אָנגעהויבן צו דריקן אומזייליקע ארטיקלען וועגן יידן. זיך צייטשריפט „ניסטו דויג נאָ ניקאטן“ למשל. האָט פארלאנגט ביים רב פון סאָקאָ. מרביט סאָקאָיער ער זאל שרייבן א ציקל בוך 20 ארטיקלען וועגן יידן און איהות. די יאפאנער האָט אָנגעהויבן דאָס ערשטע בוך וועגן תלמוד און יאפאנער מיט אייגענעלע טעקסטן, פירוש'ס, ווי אויך תלמו-דישע שפריחונטער און לעגענדעס. די ערשטע אומזילאנגע איז אויספארקויפט געוואָרן אין אייזן וואָך.

וואָך פון יידישן בוך אין לאַנגן

שוין צוזאנציק יאָר אָרגאניזירט דער יידישער וועלט-קאָנגרעס אין לאַנגן „א וואָך פון יידישן בוך“. אין דער וואָך וואס איז האַרץ אָרגאניזירט געוואָרן זענען פאַרברענגען אָנצו-און סיימפאזיום ווי אויך אויסגעשטעלטונגען מיט ביכער-פאַר-קויף. עס האָבן אויסגעוואָרן די קאָנגרעסן „איבערזעצונג דעם תנ"ך פון פראַנסקער דוד רייכעס און „דער באגריף צדיק אין יהדות“. עס איז אויך פאַרברענגען א קאָנגרעס פון רע-ליגיעזער מוזיק.

א יל-בילד פון איסטער

דאָס עלטסטע מקום קדוש פון רוים

פון גאלא גאלאקטיאָן

כמעט אויסגערשייבט באַר-געבן דער פאבריציום-כריק, אָנע-סענדיק אז די צוויי אפּאָסט-לען האָבן געפאַרשט אין גיינעמאכט די יידישע יום-טובים אז יענער זייט סיכרום, צוזאמען מיט זייערע בלוט-ברידער.

מיר ברענגען פאַר אונדזערע ליינער די רייזע-פאַרצייכענונג פונעם באקאנטן פאַרשטאַרבענע גייסלעכן גאלא גאלאקטיאָן. אָנגעזענער רומענישער טריסטעלער און באוונדערט אפ-געשאצט פאַר זיין מייסטערהאַפּטער רומענישער איבערזעצונג פון דער ביבל.

די רייזע-פאַרצייכענונג האָט גאלא גאלאקטיאָן פאַרענסלעכט אין יאָר 1931 אין דעם זשורנאל „אדס“ וואָס דער טרייבער י. לודאָ האָט יאָרלאנג ארויסגעגעבן אין בוקאַרעסט.

רוים איז פיל מיט היילי-קייטן און דער פּרעמדער באזוכער, אסילו אז ער האָט מאַטעריעלע מעגליכקייטן, קאָן ער יזער פאַרן די וויכטיקסטע פון זיי. אָבער פון שול פון סיכרום, בלייבט דער נעשיכטע-קענער א באוונדערט היסטאָרישער דענקמאַל פון גרויס אינטערעס. קוקנדיק אָף דער שול און ווענדיק איר אָפּשאַט, וואָס פירט צו די יאָרן נאָך אירער פאַרלוס האָט געשריבן ברוך צו די רוימער, מוזטן קומען צום געראַט אַרצואַווי די עלטער-באַכע פון אלע קלויסטערס פון דער שטאָט... מאכט אַז די שול פון רוים האָט עקזיסטירט — אויב גישט געבן אפּיאַטאָווי היינט, ווייניקסטנס אין טראַנסעווער — ווען דער וואַסיקאן-נאָר איז געווען באַדעקט באַר מיט ציפּערסן און וויינטרויבן!...

איר בין אריינגעגאנגען אין דער שול, אין אן אומב-פאַרנעסלעכן יום כיפור. אין האָב געקומט צו די תּפּללים מיט דערלעכער אויפּמערק-זאמקייט מיט וועלכער זיי האָבן געקומט צו מיר און א צוריקגעצויגענער אין א שול-ווינקל — האָב איר די אויסגעהערט און געפוימט... ווי איז פאַראן א בעסער אָרט פאַר טרוים און פאַר נאַכטפאַרן וועגן דעם פאַר-ליקו פון דורית און וועגן דעם גורל פון פּאַלס ישראל, ווי ראָ אָף דעם איינציקן מקום פון אפּן סיכרום-ברעג, אין דער געגנט פון די וואַסי-קאן הייבן!...

ווער ווייסט צי, צוריק מיט באַלד צוויי פּוינטן יאָר, האָבן גישט דאָ, אין דער שול, געפירט זייער לעצטן יום כיפור די צוויי פּרייט...? חברים פּעטרוס און פּאָלוס?... און אויב גישט אין דער שול, דאָן — די השרה איז דעם אויגערופענעם אלטן געטאָ אָבער דער געטאָ איז א מין איבערפלאַנצונג פּן יענער זייט סיכרום, ווייל אפּאָל האָבן יידן געלעבט אין טראַנסעווער. די שול פון רוים, אזויזוי זי זעט אויס היינט, איז א רעקאַנסטרוקציע וואָס איז פאַרענדיקט געוואָרן אין 1906. אָבער ווער קאָן זאָגן ווען מ'האַט געלייגט דעם ווינקל-שטיין פאַראיר ביוונג?

די יידן פון רוים מיטן זיך און זיך אויס מיט דער גאָר אל-טער געשיכטע, מיטן אויפ-גאנג פון קריסטנטום. מיר לייענען אין היסטאָרישן-ראָ-מאז די באַרימטע אינפאַר-מאַציע: צעזאַר קלאַודיוס האָט ארויסגעטריבן פון רוים איינפירער געבונטעוועט, אונ-טערנעלעצטע פון א געוויסן קרעסטום...

דער מבול

בין איד מיר געבוירן ווייזט אויס אַז אַ האבט — דעגנט מיר מיט צרות. ווערט פון זיי א מבול.

בליצ, דונערס, שוועמעס מערען מיר אָן שיעור; ווערט מירן האַרץ א תיבה. באהאַלט אַך זיך אין איר.

וויינט מירן זלוס שטייל זיך דערטראַקטן אין דעם מבול; ווערט מירן שוואַרצער ווילן צו א זילבער טייבל.

שיק איד עס פון תיבה ווי פאר צייטן... קומט צוריק און גיב... דער מבול שטייט נאָך הייך!...

בין איד מיר געבוירן ווייזט אויס אַז אַ האבט, וויינט מירן זלוס שטייל זיך, זיגט ארויס פון מבול!

דער באַזאמער כראָניקער יעקב סטתיר פארצייכנס, אין יאָר 1869, 50 יידישע מש-חות אין ביוואָלאַר. אין יאָר 1885 זענען אין שמעטל פאַראן מוונג יידישע נפשות. די גרויסע יריפה פונעם יאָר 1889 האָט שטאַרק פאַרקלע-נערט די צאָל איינוווינער.

די קהילה האָט געדעקט אירע הוצאות אראַנק רער סאַקסע. אין יאָר 1897 איז געעפנט געוואָרן א יידישע שולע מיט 300 יינגלעך און מיידלעך. אין איינער בנין איז אויפגעקומען ערשט אין יאָר 1913. פופצן יאָר שפע-טער האָט מען באַזויגט א גרעסער בנין. מיר ווייסן אז אין יאָר 1915 האָט די קהילה אויסגעהאַלטן א רב און צוויי שוחטים. זינט 1908 איז ביוואָלאַר געווען רב' הונד העניר אַפּאַראן (געבוירן 1887) מחבר פון עפעלעכע פירוש'ס. צווישן ביידע וועלט-מלחמות האָט אין שמעטל געזערשט א לעבעדיקע-נע-וועלטשאַפּטע מעדיקיס, כאָטש דאָס שטונדל איז גע-לעגן ווייט פון יעדער אייג-באַן און דער אומבאַבוס-פאַרקער איז געווען גישט קיין גרינגער. ראָם שמעטל האָט שווער געליבן בעת רער צוויי-טער וועלט-מלחמה.

מיר זענען זיך מיט רעכט משער אז ראָם איז אן עכץ, וואָס דערגייט צו אונדז פון ווייטן פון רער נעשיכטע, וועגן דעם גרויסן סיכור וואָס האָט זיך געיאוועט צווישן די בני ישראל, אין ערשטן יאָרהונדערט פון רער קריסטלעכער תּופּה.

ער זאל נישט פארגעסן — ס'איז נישט דער פאל...

פון הייסנס, האָס ער דער- זען דעם מעפאלענעם ס'לועם פון סומענדיקן כעמישן-קאָם- בינאס... דער האָס זיך אפילו נעווען דאָרס אויבן, ארויס- געדראַפּעט אַף דער מעפאלע- נער 'שאַנגע, וואָס האָט דוכט זיך אָנגערירט דעם הייסל... צו זיין גרויסער פארצוויי- לונג, האָס ער זיך פלוצעם דערזען צוגעמיילט צו אַן אויסגרייבן גען. ער האָט נע- גראָבן אין דער סיף, אָבער זיין אייג האָט אַלץ געצויגן צו דעם שטאַלענעם וועג פון די רוישפּאַן-אוינעם, איר ס'זו אַרייפּאַסייגן! "האָט ער זיך געזאָגט מיט עקסיוו. צו סיפּאַנ-צייט, האָט מען געפאָכט אַ סיפּאַן איבער. ער האָט זיך רוקנענדיק פון אַן אַרעפּאַנענע פון זיין און געקען, רויקע, און שטאַן פון אַ וואַנט. ער האָט אויס- געגעבן זיך אומאויסגעפירט- וואַס פּאַר אַ פּאַרצויבענדיק אַף די האָלץ-סיד, האָט ער זיך צוגעקליבט ווייטער, ער האָט אפילו נישט געזילבט ווען ער האָט אָנגעהויבן שטייגן...

— האָלט! האָט צו אַ אַ קאַפּאַ, אומפּאַרשט נעמישן. — לאַסט אים! האָט זיך דיקורק אים. דער "העפּטלינג 36839" האָט זיך אָנגעשטעלט און אַ ניינדיקער זיך אַרונטערנע- קומט. אַ נאַזישער אַפּיציר האָט צו אים געשטייכלט דערסופּיקער: "שטייג און רוי!". דער העפּטלינג האָט געפּאַנעט רעם אַפּיציר און אַ נל קליבער געפּאַכט: "אויב, צווישן זיי זענען פאַראַן פאַרשטענדיקע מענטשן!" ער האָט געשטייגן. צווישן די מעפאלענע שטאַנענדיק האָט זיך געזען דער אַפּווענדיקער בליער הייסל. ער האָט שטייגן. היינער האָט אים מער נישט געקאָנט אַפּשטעלן. אויבן, אַף די רוישפּאַן-אוינעם, האָט אַף אים געוואַרט רי זיין. דאָס האַרין האָט אים גע- קלאַפּט האַסטיק. פון דער אָנשטרענגונג פון די מוס- קלען, אויך דאָס קאַפּ-שווינד- לען פון אַפּן שפּייך דעם. פון ער נעמישט ערנען, דאָ אַרום, אַ בוים! ער זאל זיך אַף אים אויפּדראַפּען, זיך אויסהייבן, זען פון ער- נען די רחבות... זען דאָס לעבן ביו ווייט, ווייט!

אין סאַמע ברען פון זיין אויספאַרשטענדיקער בענקעניש צום לעבן, האָט ער זיך דערפאַנגט און צוריק מיט אַ צייט, האָט אים אַ העפּט- לינג דערצייגט און אַף דער בוינג פון "היינער פאַרבען" האָט געשייבט זיך נאַר ביי זיבן קילאָמעטער פון אַלער, זע גען אַייפּענשטעלן רויקע מעפאלענע רוישפּאַן-אוינעם, אַף פון דאָרט זעט מען געווען ווייט! "האָט ער געטראַכט ביי זיך. דעם אנדערן טאָג, האָט ער זיך אויך אויסגעמישט מיט די העפּטלינגען פון "היינער פאַרבען" און אויסמישט זיך אַלער צו דער בוינג. ער איז געווען פון פּאַר, נליך ווי ער וואָלט אַוועק אין אַ לאַנג-נע-אַרבער צום-רעיווע. אַף אַן אנדערע העפּטלינגען האָט זיין פּרייזעכטיג ווייניג וואָס געוויקט. נאָר אין העפּטלינג האָט אים געבעטן

אנטינאצישע מיניאטורן

פון כאראלאמב זינקא

וואכע מיטפאסל פון זיי גרויסער בענקשאפט, האָבן אָנגעהויבן זיך צו ווארפן אין זיין נשמה. נישט וועלן- ריק וויסן פון קיין שום נע- פאר, איז ער ארויפגערויטן אַף אַ שטאַנגע — אַף דעם האָס האָט זיך אים אים אים געוויזן און ער בארודט דעם הייסל — אַלץ געשייגן צו יענעם פונלם פון העלעלען ער איז זיכער אז ער קאָן זען אַלץ. און איבעראשטער, איז ער שטיין געבליבן. ער האָט נישט געוואנט זיך אומצו- קוקן: ער האָט געוואנט אז דאָרט איז דער לאַנער, ער האָט אַרומגענומען מיט זיין בליק די האָלץ-זאָנען. דער היינער פּעלד- מעפיר האָט זיך אויסגעוויזן אומגעוואלד. פון ווייט, האָט ער געזען אַ דערפּל מיט מענטשלעכע היי- זער... פאקע מענטשלעכע הייזער... דער האָט ער געזען בייפער... זיינע אויגן האָבן געזען אזוי חייט... נאָר ווי- מער פונעם דערפּל, און ער האָט מיט שטוינגען פעסטע- שטעלע: "איז דאָס לעבן, הייסט עס, נישט געשטעלען! עס זעצט פאַר צו האָבן זיינע דימענסיעס". ער האָט זיך געפרייט דאָרט אויבן, ווי אַ מענטש, און ער האָט געוואָלט אויסשערקן די האנט און אַנרירן דעם הייסל, ער האָט געוואָלט אויסשירישן צו אלע עקן פון דער וועלט: "מענטשן, ווייט זיך נישט מיאוש! דאָס לעבן שטאַרבען נישט!" אַ, ווי ווייט ער האָט נע- וען!

דערפאר האָט ער אפשר נישט באמערקט ווי רער נא- צישער אַפּיציר פירט צום אויג דאָס געווער מיט רער זאָנעמע.

איציק מאנגער צפת

איז ביו דער עלטסטער ייד פון צפת און גיי מיט שילעס, פרומע טויט. איז צינד מיט חיי לאחטערן און איז יערער שויב א גאלדן ליד. ל'קטו אלע מעשות פון אהלך, וואָס טיילט זיך און ווייטער צייט. דערציל איז זיי אויף אלטע טרעפ פאר ניינערקע יונגעלייט: — איר חייט, אז דער אריי איז טויט, אָט ער איך אים דאָן צווישן אייך. און זיינע אויגן ליכטן קלאָר, ווי שטערן אין א שילדן טייך. ער איז א פרומער יונגערמאַן, וואָס האָט ערשט ווערטן אויסגעטאן דאָס גלייך פון סודיע און פון סודיע און פון דעם ווונדער און. ווו איז דאָס ווונדער? אויפן בארג? ווו איז דאָס ווונדער? אינעם סוף? ווער ווייט נאָטש וועגן. איינמאָל דאָרט און איינמאָל דאָס — אָט ווי אהלך. אין לאָר זיך גיין. אָט נאכט! אין לאָר זיך יונגעלייט אליין פארווישט אויף די קומע טרעפ. א גרופע אויסגעהאַקט פון שטיין. איז ביו דער עלטסטער ייד פון צפת און גיי מיט שילעס, מידע טויט. איז צינד מיט חיי לאחטערן און איז יעדער שויב א גאלדן ליד.

דערצייילן א וויץ. דער העפּט- לינג- הויט און ביי- האָט פּעטע געמוטרלט אַ משנה. דער קאַפּ האָט אים אויסגעהערט און נאָר דעם געזאָגט: "דער ווייץ געפּעלט מיר נישט! דער האָט נישט קיי וואָר. וועסט שטאַר- בן!" און האָט אים שוין דער- לאנגט מיטן שטעקן אין האַלדזא- נאָר. דער העפּטלינג איז צוזא- גענונגען פאַר דעם הונקונדערט צענטענער פּיס. דער קאַפּ האָט מיט גלייכעס אַרביטונגעשפּאַנט דעם טויטן קערפּער און מיט זיין שטעכטער שטימונג זיך געוואַנדט צו אַ צווייטן העפּט- לינג: "דו, הערסט. דו זאָלסט מיר זאָן א פּריילעכערן וויץ!".

...ויהי ערב ויהי בקר יום שני... דער האָט שוין פון לאנג נאָכ- געשפּירט דעם העפּטלינג מיט דעם הויכן שטערן. מיט דעם גלייכן און שטאַלצן גאַנג. ער האָט מורא געהאַט פאַר זיין קאַרטן און שפּאַטישן בליק. דערפאַר האָט ער אים געהאַט און אים נאָכגעשפּירט. אָבער דער העפּטלינג פלעגט שפּאַנען איבערן לאַגער-הויך ווי אַ מענטש און האָט זיך נישט געלאָזט דער- נידערקוקן. דער קאַפּ האָט זיך קעגן אים געפּילט שוואַך אָבער דער האָט אים געהאַלטן אין איין נאָכשפּירן. אין אַ נאכט האָט ער אים געזען ווי ער האָט זיך אויס פון באַדאָק און ער איז אים נאָכגעגאַנגען. ער האָט געפּעלט זיך קאַפּען צום געלייט: "הער לאַגערפּירער ט. ס. דא- ניש, כ'האָב היינט דאָס פאַרנע- העפּטלינג פון 14 אַלאַס. האָט אים שווער אַנטדעקט. אָבער דאָך אַנטדעקט מינו געהאַרצאָמקייט, איינער אונטערשטיקער דינער, קאַפּ פּריץ געבלי".

דער העפּטלינג וואָס זיך אָפּ- געשטעלט און מיט פּחד זיך אַ רומגעקוקט. ווינסער זיינע פּליי- צענס, אַף אַ מהלך פון אַ צען מעטער, האָט ער דערזען דעם קאַפּע. מיט אַ פּיסקין שמיכט. האָט ער אים געהאַט אַ סימן ער זאָל פאַרזען זיין הונג.

...ויהי ערב ויהי בקר יום השלישי... די צווייטע האָט זיך שוין געהאַט פאַרונדניקט. פּיפּציק באַדאַרפּט ניין צו די "גאַז-קאַ- מערן". בשעת די העפּטלינגען זענען אויך שווער אויפּגעשטיגן אין לאַסט-אויטאָ און ער, דער קאַפּ, ווי אַ זאָרגפּעליקער פּאַ- טער געשטאַנען און נישט אויפּ- געהערט זען גיבן עצה: "זונ- דעלע, זע, זאָלסט זיך נישט פאַרקלוקן!". דו, דער פון דאָרט, קענפּל דיך צו בייס קאַלנער... אפּן וועג צייט...".

...ויהי ערב ויהי בקר יום השלישי... דער האָט גאַרנישט געלאַמט. ער האָט זיך געמישט גענוטש מיט דעם ווייט. נער האָט די גאַנצע צייט געזען מיט די בליק צו די ס. ס. גלייט וואָס האָבן איבער- וואכט די צווייטע. ער האָט זיך געווען צופּרידענע. ווען דער לאַסט-אויטאָ האָט גענידעט, האָט דער קאַפּ געזאָגט: "און אפּן נונט, האַלט איד ווי ברידער!".

צייטן = שריפט

כונעם רומענישן רעליגיעזן יידנטום

נישט נאר אין די צייטן פון מבו...

די רעדע פון רב הכולל, דר. דוד משה רוזן זצ"ל קבלת פנים פון דער ארגאניזאציע, עפ"ל אף קאנס'יאנס - ניו-יארק, דעם 8-10 יוני 1972.

רב הכולל דר. דוד משה רוזן, סענאטער ריבניקא, קארנעל באגדאן, רומענישער אמבאסאדאר אין וואשינגטאן, הרב ארטור שניאור.

מרוים פון א נביא, ווען אין ספר הספרים נעפונען זיך אנרערע פסוקים וואס דריקן אויס נעשענע פאקטן און נישט אום-דערגרייכע וויזיעס. וואלטן נישט נעקאנט יענע פסוקים כעסער אויסטריקן דעם סימבאָל פון משיח'ס צייטן?

כ'הב פריער רעמאָנט רעם מכול. דעמאָלט, זענען אריין אין נח'ס תה, כרי זיך צו ראפעווען פון די כוואליעס, אלע כאשעפּע-נישן. ראָס הייסט אן ס'האָבן אויך נעוויינט צוזאמען דער וואָלה סופן צינעלע. וואָלט נישט בעסער געווען צו נעמען אזא מוזענט פון דער תורה אלס סימבאָל פון א ניווער-סאָן שלום?

דער חילוק איז אָבער דער. דעמאָלט, בעתן מכול, ווען די נעפאר און די לעבנשוועמע עלעמענטן האָט אלעמען באַרדאָס, איז נעקומען צו א פאַרמול פון „קאָעקזיסטענץ“, בעכט אפּ מער אָר. די שרעק פארן מכול האָט נעמאכט רעם וואָלה ער זאָל באהאלטן זינע ציין און נעגל און דערפאר האָט ראָס צינעלע נעקאנט בלייבן לעבן. נאָר רעם ווי די מכול-כוואליעס זענען פאָרביי איז ווירער אַלץ „געוואָרן נאַרסאַל“ און די וועלט איז ווירער געוואָרן א רזשינגל.

ניין! נישט דאָס איז דער משיח-אידעאַל. נישט א „פּהר-גלייכנעוויכט“, נאָר א גלייכ-נעוויכט נעכט אפּ נייכט ראַרף זיכערן די צוקונפט פון דער מענטשהייט. ישעיה הנביא פלאַנצט אין אונדז אלע אונדזער אלעמענטן גלייבן אין דעם קומען פון יענע צייטן פון די מלאה האַרץ דעה אַת ה' כמים לים מכבים...

צו הילף דער שעפּערישער וויסנשאַפּט אין נישט דער פאָרניכטונג, און קאמף קעגן די נעפארן וואָס לויט ער און אפּ דעם בידענס מענטשן, צום פאַרטיידיקן ראָס לעבן, האָט איר נעכט אפּ אייער צושפּיער צוריק מיט צוויי יאָר און איר פּוּט דאָס היינט ווירער. נישט נאָר אין די צייטן פון מכול, נאָר אויך נאָכו חבול, ווען די ווירלע כוואליעס האָבן זיך צוריק-נעצויגן, ווען עס פּאָלנט די צייט פון ווי-רעאַפּיבלי, זענט איר ווירער מיט אונדז אין אויספירן אייער נאָבעלע מיסיע.

איר ראַנק איר פאר דער כרידערלעכקייט און פריינטשאַפּט מיט וועלכע זיך האָט מיר אויפגענומען, פאר אייער וווגערבאָרער אַסאָספּיינטלעכקייט, פאר די שבחים וואָס איר האָט געהאט די העפּלעכקייט אויסצו-רדיקן אפּן אררעם פון מיין באַשיידענער פּערזאָן. איר פאַרויכער איר פון מיין טיפּער אַנערקעניגונג, דעם מיין טיפּער-דרר-ארץ, פון מיין אומבאָנענעלע צעמער ליבע.

דער באזוך פון א דעלעגאציע פון דער ארגאניזאציע „עפ"ל אף קאנס'יאנס“

שוארצמאן, האָט געווינט זמירות און סראדיציאָנעלע יידישע לידער. עס האָבן געהאלטן רעדעס די הערן: הרב וכולל דר. דוד משה רוזן, הרב ארטור שניאור, וויסאָר ע. ראָקויל, פראַנסטיס ע. דאָרן, דזשאָן מאָקלער.

שבת צו נאכט, האָט זיין הויכווידיקייט וטוסטיאָן, פאַסיריאָר פון דער רומע-נישער אָרסאָדאָקסישע קיר, איינגעאָרנט אן אויפנאָמע לכבוד דער דעלעגאציע.

וונטיק, דעם 25-10 יוני, איז די דעלעגאציע געפאָרן קיין קלוושו, ווי זי איז אָנגעווען געווען אפּ די פייער-לעכקייטן פון אינאונרוי די אינטעסאלאציע. סערא-מאָן 80.

צו מיטאָג, האָט דער סימאָרדעא טראַפּיס, וויצע-פרעזידענט פון פאָלקס-ראַט פון קלוושה באַציק, געגעבן אן עסן לכבוד די געסט. הרב שניאור האָט געדאוונט מיט און מעריב אין דער שול פון חברא שייס פון קלוושו, ווו ער איז באַגריסט געוואָרן פון רב הכולל, דר. דוד משה רוזן.

דעם 26-10 יוני, האָט די דעלעגאציע פארלאָזט די מעניע. בעת זייער ווילן איז בו-קארעס, זענען די געסט איינגעשאַטען אין פּאַלעס פון דער פאַסיריאָניע.

נייער רב הראשי פון דער מאָסקווער קהילה

נאָך דער פּטירה פון הרב יהודה ליב לעווין ז"ל, איז אויס-געוויילט געוואָרן יעקב פישמאַן אלס רב הראשי פון דער מאָסקווער שול.

א געבוירענער אין לוצק, איז יאָר 1910, איז הרב פישמאַן געווען א צייט רב אין פּעלם און די לעצטע יאָר ווינט ער אין מאָסקווע.

צו דער געלעגנהייט פון זיין אויסוויילן אלס מאָסקווער רב, האָט אים דער רב הכולל, דר. דוד משה רוזן, איבער-געשיקט פּאָלגנדיקע טעלעגראַמע:

צום רב הראשי יעקב פישמאַן, מאָסקווע נעמט אָן טיינע בעסטע וווּנטשן צו דער געלעגנהייט פון אייער אויסוויילן אלס רב הראשי. יהי רצון, נאָסט בוכה זאָל באַגלייטן אייער טעטיקייט אין דינסט פון אונדזער תורה הקדושה, למובות עס ישׂאל און שלום צווישן פעלקער.

דר. דוד משה רוזן רב הכולל אין פרעזידענט פון דער פּעדעראַציע פון די יידישע קהילות אין דער סאַציאַליסטישער רעפּובליק רומעניע

געשטראַכן די סיפּע הומא-ניסטישע באַרטייגונג פון דער סטעטיקייט וואָס די מיטגלידער פון דער דעלעגאציע אנט-וויקלט. דאקטענדיק פאר דעם קבלת-פנים, האָט הרב שניאור אויסגעדריקט זיין צופרידן קייט וואָס ער געפונט זיך ווירר צווישן די יידן פון רומעניע.

נאָכו דאווענען האָט די רבנית אמאליא רוזן אונדזער רב הכולל, דר. דוד משה רוזן, איינגעדורנט לכבוד דער דעלעגאציע, אין כשר' רעס-סאָרא פון דער פּעדעראַציע, א סראדיציאָנעלע שבתדיקע סעודה.

עס זענען אָנוועזנד נעווען: וויצע-פרעזידענט געאָרנע נעמשיאָו און פּרוי, די אָנפיר-רונג פון דער פּעדעראַציע פון די יידישע קהילות, זיין הויכווידיקייט אַנטיס, שטעל-פּאַדעסער פון דער רומע-נישער פאַסיריאָניע, מאָנסע-יאָר פראַנסטיקע אונטוסיאָ, אָנפירער פון ראָוואַניש-קא-סוילישו בישאָפּוס פון בו-קארעס, דר. הערמאַן בינ-דער, שטעלפּאַרעסער פון עוואַנגעלישן בישאָפּוס פון סיביו, זשעדועשי פאלי-שטעלפּאַרעסער פון עוואַ-געלישן. בישאָפּוס-קלוושו, טעקלעלי באַקאַל. גייטלעכער פון דער באַקאַרעסער רע-פּאַרטיסע קיין.

דער תלמוד-תורה-כאָר, דרייגערט פון מייסטער חיים דער באזוך פון דער דע-לעגאציע איז פאַרגעקומען מיט דער געלעגנהייט פון פייערלעכן אינאונרוי די אינטעסאלאציע וואָס, איז צו-געטיילט געוואָרן דער קליניק פון קלוושו.

דעם 22 יוני איז אָונט, האָט דער אַקאַדעמיקער פּאָ-פּעסאָר בורגעלע, געוונטווייט-מיניסטער, איינגעאָרנט אן אויפנאָמע לכבוד דער דעלע-גאציע.

פּווייטאָג נאָכנטיאָג, האָט דער אונבאָראָר פון די פאַראייניגטע שטאַטן אין בוקאַרעשט, ר. זעקער און זיין פּרוי איינגעאָרנט א קאַקסייל לכבוד די געסט. פּרייטאָגנאַכטס, איז הרב שניאור און א טייל פון דער דעלעגאציע אָנוועזנדע דעגער צו קבלת שבת אין בוקאַ-רעשטער כאָרשול. די געסט זענען האַרציק באַגריסט גע-וואָרן פון רב הכולל, דר. דוד משה רוזן. איז זיין רעדע האָט דער רב הכולל אונטער-

אין די טעג פון 22-26 יוני האַרץ, האָט באַזוכט אונדזער לאנד א דעלעגאציע פון דער אונטעריאָנער אָנאַ-ניזאציע „פּילאָר קאָנס'יאנס“. די דעלעגאציע איז אָנגעפירט געוואָרן פון הרב ארטור שניאור פון ניו-יאָרק און צו אירפּ מיטגלידעו האָבן גע-הוט די הערן: וויקאָר „קייס מענזעסן באַנג“, פּרענסיס ע. דאָרן, אדוואָקאַט, געוועזענער קאָנגרעסמען, לאָראַנס ק. ליד, פרעזידענט פון מענזעסן שירס קאָם-פּעני, פּרוי און הער דזשאָן ב. גייס, פרעזידענט פון פאַן אמעריקען איירוייס, זשאָן מאָסלער, אינדוסטרי-עלער: גייטלעכער וויליאַם דיִוואל, פּאַרעטייער פון דער פאַראייניקטער פרעזיטענץ-שער קירד פון די פאַראיי-ניקטע שטאַטן, מאָנסעיאָר זשאָזעף זש. דאָנטע, פּאַר-טייער פון דער קאָסוילישער-הילף-דינסט, אַריסטעס דו-זאָגל, פּאַרעטייער פון דער גרייט-אַרסאָדאָקסישער דוכסידות פון זיך און נאָרד-אמעריקא.

אפּ דור פון רב הכולל, דר. דוד משה רוזן, האָט דער קאָמיטעט אנטוויקלט א וויכטיקע אַציע פון העלפן די גענטן פון רומעניע וואָס האָבן געהאַט צו לידן פון די פאַרפלייצונגען פון פּרי-לינג יאָר 1970. צווישן אַנ-דערן האָט דער קאָמיטעט געשטעלט רומעניע און מ-ע-דעווע אינטעסאלאציע „סע-ראַסאָן 80“ צו באַקעמפן קרעבס-קראַנקייטן.

דער באזוך פון דער דע-לעגאציע איז פאַרגעקומען מיט דער געלעגנהייט פון פייערלעכן אינאונרוי די אינטעסאלאציע וואָס, איז צו-געטיילט געוואָרן דער קליניק פון קלוושו.

דעם 22 יוני איז אָונט, האָט דער אַקאַדעמיקער פּאָ-פּעסאָר בורגעלע, געוונטווייט-מיניסטער, איינגעאָרנט אן אויפנאָמע לכבוד דער דעלע-גאציע.

פּווייטאָג נאָכנטיאָג, האָט דער אונבאָראָר פון די פאַראייניגטע שטאַטן אין בוקאַרעשט, ר. זעקער און זיין פּרוי איינגעאָרנט א קאַקסייל לכבוד די געסט. פּרייטאָגנאַכטס, איז הרב שניאור און א טייל פון דער דעלעגאציע אָנוועזנדע דעגער צו קבלת שבת אין בוקאַ-רעשטער כאָרשול. די געסט זענען האַרציק באַגריסט גע-וואָרן פון רב הכולל, דר. דוד משה רוזן. איז זיין רעדע האָט דער רב הכולל אונטער-

